

Hrvatska skotistička filozofija u kasnom baroku

Povijesno-leksikografska istraživanja Franje Emanuela Hoška

VERONIKA RELJAC*

Sažetak: Na području kontinentalne Hrvatske franjevce od 1900. godine okuplja jedinstvena pokrajinska zajednica: Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda. Ona je okupila hrvatske samostane negdašnjih višenacionalnih franjevačkih pokrajina i to hrvatsko-slovenske Provincije sv. Križa, hrvatsko-mađarske Provincije sv. Ladislava i hrvatsko-mađarsko-austrijske Provincije sv. Ivana Kapistranskoga, koja je nakon 1757. godine u svom sastavu sabrala franjevce u Slavoniji i hrvatskom i mađarskom Podunavlju, a do tada su bili članovi Provincije Bosne Srebrene koja je do konca 17. st. okupljala sve franjevce pod turskom vlašću među Hrvatima. Te su tri provincije na području kontinentalne Hrvatske i u hrvatskoj etničkoj dijaspori u Mađarskoj u 18. stoljeću vodili pet veleučilišta; bila su to generalna učilišta u Zagrebu, Varaždinu, Budimu, Pečuhu i Osijeku. Na Trsatu i u Petrovaradinu djelovale su četverogodišnje bogoslovne škole, a u više su samostana pak djelovala filozofska učilišta. Slijedila su u 17. i 18. stoljeću franjevačku nastavnu osnovu, tzv. »ratio studiorum«, koja je zahtijevala punu vjernost skotizmu, osobitom usmjerenju skolastičke filozofije i teologije. Ovaj prikaz potvrđuje da su hrvatski franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj tijekom 17. i 18. st. bili vjerni skotističkoj filozofiji i okupljeni u četiri školska i kulturna kruga, tj. trsatski, zagrebački, budimski i osječki. Franjo Emanuel Hoško ukazao je na do sada nepoznatu baštinu spomenutih škola, popisavši tiskane popise postavki za javne filozofske rasprave i još brojnije razrade filozofijskoga gradiva u rukopisima.

* Dr. sc. Veronika Reljac, Teologija u Rijeci, Područni studij Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Omladinska 14, 51000 Rijeka, Hrvatska, vreljac@rijeka.kbf.hr

Ključne riječi: skotizam, skolastika, filozofija, visoke škole, franjevci, filozofske rasprave, filozofski rukopisi, Hrvatska.

Uvod

Prošle je godine izdavač Kršćanska sadašnjost objavila knjigu *Slavonska franjevačka učilišta* (Zagreb, 2011.) Franje Emanuela Hoška. Zajedno s njegovom knjigom *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj* (Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002.) ona predstavlja rezultate njegovih istraživanja filozofskoga i teološkoga skotizma u 17. i 18. st. u kontinentalnom dijelu Hrvatske i među Hrvatima u ugarskom dijelu Podunavlja. Ta istraživanja Hoško je započeo svojom doktorskom radnjom *Škole hrvatske franjevačke Provincije sv. Ladislava* (Zagreb, 1968.) i zatim nastavio s više radova koje je sabrao u spomenute knjige. Najvjerojatnije je zaključio ta svoja istraživanja upravo objavljenom knjigom pa je njegov istraživački rad hrvatskoga skotizma zavrijedio osvrt.¹

1. Skolastika s tomističkom i skotističkom sastavnicom u baroknom vremenu

Dosadašnja istraživanja hrvatske filozofske baštine već su ukazala da »posredovanjem visoke skolastike započinje konstituiranje filozofijske refleksije u Hrvata« pa je zbog toga »aristotelizam na našem tlu kontinuiranije i predominantnije od bilo kojega drugog pravca klasične filozofije prožimao našu filozofijsku misao gotovo sve do 1870-tih godina kada počinje institucionalno podučavanje i širenje moderne filozofije«. ² Kontinuirano filozofsko razmišljanje ugrađuje se u intelektualni i duhovni život naroda, oblikuje njegovu kulturu i predstavlja značajni integracioni čimbenik povijesnoga i kulturnoga identiteta jednoga naroda. Opravdano je još napomenuti da je aristotelizam također filozofijska osnovica teološkoga razmišljanja, poučavanja i pisanja u Hrvata pa je u okviru skolastike i neoskolastike prisutan u nas sve do naših dana. Stoga je potrebno istraživati zasade klasične misaonosti i kulture paralelno u hrvatskoj filozofskoj i teološkoj literaturi, jer filozofsko i teološko mišljenje vjekovima teku usporedno i međusobno se nadopunjuju. ³

¹ Franjo Emanuel Hoško redoviti je profesor u miru Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, donedavno djelatan na Teologiji u Rijeci. Svoja istraživanja filozofskoga i teološkoga skotizma u 17. i 18. st. u kontinentalnom dijelu Hrvatske i među Hrvatima u ugarskom dijelu Podunavlja započeo prije četiri pol desetljeća. Opravdano je očekivati da će još pokloniti istraživačku pažnju visokoškolskim ustanovama u Varaždinu u tom razdoblju da bi posve zaokružio svoje istraživanje hrvatskoga skotizma na spomenutom području u baroknom razdoblju. Usp. V. RELJAC, Bibliografija Franje Emanuela Hoška, u: N. V. GAŠPAR (ur.), *Zbornik Franje Emanuela Hoška »Tkivo kulture«*, Zagreb, 2006., str. 9.-23.

² F. ZENKO, Transformacija fizike kao filozofijske discipline na Neacademia Zagrabiensis 1669.-1773., u: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 3(1977.)5-6, str. 217.

³ Skolastika se dijeli na ranu (oko 800.-1250. g.), zrelu (1200.-1400. g.), kasnu (1400.-1500. g.) i novovjekovnu (16. do 18. st.); novovjekovno razdoblje opravdano je nazvati skolastikom baroknoga razdoblja. U 19. st. ponovno se budi zanimanje za nju nazivajući je neoskolastikom. Usp. F. TOMAS, Osobitosti franjevačke filozofije i teologije, u: E. HOŠKO, A. PINTARIĆ (ur.), *Zbornik 300 godina visokoga školstva u Osijeku*, Osijek, 2011., str. 34.

Danas se redovito povjesničari filozofije i teologije u Hrvata ne osvrću na dvije značajne filozofske i teološke struje u srednjovjekovnoj skolastici, a ni u skolastici poslije Tridentskoga koncila u vremenu tzv. katoličke obnove sve do prosvjetiteljstva; bilo je to razdoblje baroka. U skolastici su se, naime, razvile tomistička ili dominikanska filozofsko-teološka škola i skotistička ili franjevačka filozofsko-teološka škola. Prva nosi ime po sv. Tomi Akvinskom (+ 1274.), a druga po bl. Ivanu Duns Skotu (+1308.). Obnova skolastike, tzv. neoskolastika, u drugoj je polovici 19. st. usredotočila svoje zanimanje na obnovu tomizma, osobito nakon okružnice pape Leona XIII. »Aeterni Patris« 1879. g., koja učiteljski ugled Tome Akvinskog pretpostavlja ugledu drugih crkvenih učitelja.⁴ Franjevci u kontinentalnoj Hrvatskoj tada nisu vodili nijednu filozofsku školu pa je zamrlo i proučavanje skotizma. Tada su, naime, u Hrvatskoj djelovale franjevačke filozofske škole samo u Makarskoj i u Dubrovniku.

Premda je filozofsko-teološka baština iz prošlih vremena najbolje sačuvana u filozofskoj i teološkoj literaturi, nužno je istraživati djelovanje škola na kojima su se predavale filozofija i teologija i njihovu pisanu baštinu da bi se tako dosegnuo cjelovit uvid u njihov značaj u hrvatskomu kulturnom i narodnom životu. U tim školama su, naime, tijekom stoljeća filozofija i teologija imale svoja stvaralačka i prijenosna žarišta. Istaknut broj takvih školskih ustanova vodili su franjevci, najrašireniji crkveni red među Hrvatima. Oni su stoljećima u njima njegovali peripatetičku filozofiju i o njoj ovisnu teologiju, i to u tradiciji specifične franjevačke ili skotističke filozofsko-teološke škole.⁵ Ostali crkveni redovi i nositelji izobrazbe slijedili su u svojim školskim ustanovama skolastičku interpretaciju aristotelizma Tome Akvinskoga i duh tzv. tomističke škole.

1.1. FRANJEVAČKA ILI SKOTISTIČKA FILOZOFIJA

Na ovom mjestu nije potrebno podrobno objašnjavati razlike između tomizma i skotizma, a niti se osvrćati na njihovu dugu povijest. Dovoljno je naglasiti da je skotizam nastao kao integralni dio skolastike, ali je do te mjere bio bogat osobitim vlastitostima da ga povijest srednjovjekovne misli smatra posebnom filozofsko-teološkom školom koju naziva franjevačkom ili skotističkom školom.⁶ Početke te

⁴ V. JELIČIĆ, *Nostra philosophico-theologica studia iuxta vigentem legislationem ecclesiasticam*, u: *Collectanea franciscana Slavica* 1(1937.), Sibenici (=Šibenik), str. 414.

⁵ Skotizam, za razliku od tomističkoga intelektualizma, daje prednost ljubavi, volji i slobodi. Stoga se skotistička filozofija temelji na dvama osnovnim načelima: slobodi i ljubavi. Iz njih se kristaliziraju ostala načela i dimenzije kao što su: čovjekova veličina u njegovoj jedincatosti, prednost ljubavi nad spoznajom i prvenstvo volje pred razumom. On će biti prvi koji će raspravljati ne samo o samim sadržajima vjere (u čemu se ne razlikuje od drugih velikih skolastika), nego također o načinu razmišljanja i razumskog dokazivanja vjerskih istina, čime je filozofiju usmjerio prema tomu da se dovede u pitanje njezina uloga kao pomoćnice teologije, *ancilla theologiae*. A. REBIĆ (ur.), *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002., str. 870., 871.

⁶ K. BALIĆ, Skotistična škola u prošlosti i sadašnjosti, u: *Collectanea franciscana Slavica* 1(1937.), Sibenici, str. 3.-53.

škole valja smjestiti već u 13. i 14. st. kada je osobitu ulogu imala *Summa* franjevca Aleksandra Haleškoga (+1245.). On je nasuprot izričite platonovske zasnovanosti *Sentencija* Petra Lombardskoga, temeljnoga filozofsko-teološkog djela visoke skolastike, promicao na pariškom sveučilištu aristotelovsku dijalektičku metodu,⁷ a u svoju *Summu* uvrstio je Aristotelova shvaćanja.⁸ Njegovim su putem nastavili sv. Bonaventura (+1274.), Ivan Peccham (+1292.), Rikard iz Middletona (oko 1300.), Roger Bacon (+1292.), bl. Ivan Duns Skot (+1308.) i drugi franjevački učitelji te su izgradili sustav tzv. »philosophiae unitae«.⁹ Slijedili su platonovsko-augustinsko razmišljanje uz dovoljnu otvorenost prema aristotelizmu.¹⁰ Vremenom je ugled Ivana Duns Skota nadvisio ugled ostalih franjevačkih naučitelja pa je po njemu franjevačka filozofsko-teološka škola nazvana skotističkom. Franjevačko školsko zakonodavstvo ga u baroknom razdoblju redovito navodi na prvom mjestu među učiteljima franjevačkoga reda tako da je prepoznatljiv kao neosporni vođa franjevačke škole i jedini učitelj u franjevačkim školama filozofije i teologije, učitelj skotizma.

Hoško je crkveni povjesničar i ne razlaže osobitosti skotističke ili franjevačke filozofije, već to prepušta povjesničarima filozofije,¹¹ ali im priprema gradivo za njihov rad, posebice za razumijevanje Duns Skotove teodiceje u kojoj ističe osobit teološki voluntarizam jer naglašava da sve potječe iz Božje volje koja ljubi sve i teži uzvraćanju njegove ljubavi i ulasku u njegovu volju.¹² Najvažnija dimenzija čovjekove

⁷ M. BRLEK, *De evolutione juridica studiorum in Ordine Minorum (ab initio usque ad an. 1517.)*, Dubrovnik, 1941.

⁸ K. BALIĆ, *Sv. Toma i drugi naučitelji*, Zagreb, 1938., str. 39.

⁹ K. KRŽANIĆ, *Temelji franjevačke filozofije*, u: *Collectanea franciscana Slavica* 1(1937.), str. 565.-574.

¹⁰ K. BALIĆ, *Sredovječna universa*, u: *Nova revija* 17(1938.), str. 278.

¹¹ Čovjek je za Skota najsavršenije biće u vidljivoj prirodi. Time je stavio naglasak na individualnost svakoga bića, a posebno na jedinstvenost svakoga čovjeka. Razvio je teoriju o vrijednosti pojedinačnoga pred općim jer ističe vrijednost pojedinca zbog njegove jedincatosti i neponovljivosti, nasuprot općem shvaćanju njegova vremena da se opće pretpostavi pojedinačnom. Jedincatost bića, tj. svake pojedine osobe, Skot vidi u njezinu stvaranju na sliku Božju. Kao što je Bog jedinstven i različit od svakoga drugog bića, i čovjek je također izdvojen od svakoga drugog stvorenja. Zato se jedincatost osobe može usporediti s jedincatošću Stvoritelja. U tomu je najveće čovjekovo dostojanstvo. Skot zato naučava mnoštvo oblika, tj. mnoštvo osobnih ustrojstava jer je svaka osoba konkretno stvarno biće, a ne neki opći uzorak. E. KOVAČ, *Hekceitet – izbor za budućnost. Beskrajno uvažavanje pojedinca*, u: *Jukić* (1991.-1993.)21-23, str. 106.; F. TOMAS, *Osobitosti franjevačke filozofije i teologije*, str. 34.

¹² Dok je u nauci Tome Akvinskog prevladavao razum i znanje, a time i apstraktna pojmovna spoznaja, u nauci Duns Skota prvo mjesto zauzimaju ljubav i volja. Stoga i blaženstvo duša u nebu jest čisti čin ljubavi, jer je sve stvoreno djelo ljubavi. Prvi i iskonski Božji čin jest ljubav i Bog dariva samoga sebe čovjeku po milosti, a ona je bitno ljubav. Dok Toma Akvinski uči da je blaženstvo na nebu intelektualno gledanje Boga (*visio beatifica*), Skot uči prvenstvo intuitivne spoznaje u odnosu na apstraktnu, metafizičku. Promatra sve stvoreno kao djelo ljubavi jer je ona prvi i iskonski Božji čin. Bog dariva samoga sebe čovjeku po milosti, a milost je bitno ljubav. Stoga ljubav ima prednost pred spoznajom. Tako Skot zastupa da je blaženstvo čisti čin ljubavi. F. TOMAS, *Osobitosti franjevačke filozofije i teologije*, str. 36., 37.

volje jest sloboda.¹³ Premda je filozofsko-teološka baština skotizma prije svega sačuvana u filozofskoj i teološkoj literaturi, nužno je također istraživati djelovanje škola na kojima je iznošena skotistička filozofija i teologija da bi se tako dosegnuo cjelovit uvid u njihovo značenje u hrvatskomu kulturnom i narodnom životu. U tim su školama, naime, tijekom stoljeća filozofija i teologija imale svoja stvaralačka i prijenosna žarišta. Hoško opravdano ukazuje na promjene u toj nastavnoj osnovi skotističkih filozofskih škola, a posebnu pozornost posvećuje onim nastavnicima skotističke filozofije koji su ostavili tiskane postavke javnih rasprava iz filozofskoga gradiva ili su svoja predavanja ostavili u rukopisu pa su tako preživjela dva stoljeća. U tomu je njegov doprinos povijesti hrvatske filozofije, i to na području kontinentalne Hrvatske i s tim područjem povezano područje gdje su Hrvati živjeli u etničkoj dijaspori sjeverno od hrvatskih državnih granica.¹⁴ Također valja istaknuti da je osobitost njegova istraživanja što uz filozofske rukopise nudi i popise postavki za javnu raspravu, tzv. tezarije, jer su tiskom objavljeni spisi izravni vodič poznavanju hrvatskoga filozofskog skotizma. Ti su popisi, naime, povjesničarima pristupačniji od rukopisa jer su objavljeni tiskom; neki rukopisi su često jedva čitljivi.

1.2. PRENOŠENJE SKOTIZMA IZOBRAZBOM

U srednjem se vijeku franjevačka učilišta po organizacijskom ustrojstvu i didaktičkim metodama ne razlikuju od ostalih crkveno-školskih ustanova. Red je, naime, usvojio sustav onovremenih samostanskih škola, prilagodio ih vlastitim potrebama i ustrojstvu, ali je uočio također važnost javne visokoškolske nastave pa je postao osobito zauzet nositelj razvoja srednjovjekovnih sveučilišta. Franjevačka učilišta razlikovala su se od ostalih škola prvenstveno po nastavnom programu, tj. po osobitoj *ratio studiorum*, jer su učitelji tih učilišta (*lectores*) u nastavi filozofije i teologije slijedili skotistička učenja;¹⁵ profesori drugih crkvenih škola radije su gajili privrženost učenju Tome Akvinskoga.¹⁶

¹³ Skotov je nauk da na bit volje više spada njezina sloboda nego razumnost. U slobodi čovjek nalazi temelj svojih slobodnih čina, moralnoga djelovanja i mogućnost stvaranja u vremenu. Tako njegov pojam slobode kao korjenite autonomije otvara oslobađajuće perspektive mišljenju koje do tada bilo krajnje podložno naturalističkom determinizmu grčke filozofije. No, Skotov »volunta-rizam« nema ništa zajedničko sa suvremenim voluntarizmom koji krajnji razlog istine i sigurnost smješta u volju, a ne u razum. B. GARCIA, Skotizam, u: A. STARIĆ, Enciklopedijski teološki rječnik, Zagreb, 2009., 1047, 1048; F. TOMAS, Osobitosti franjevačke filozofije i teologije, str. 37.

¹⁴ Hoško je napisao komparativnu studiju o hrvatskim franjevačkim visokim školama u 19. st. i tako proširio svoje istraživanje skotizma i na južnu Hrvatsku. Usp. F. E. HOŠKO, Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj, KS, Zagreb, 2001., str. 297.-314.

¹⁵ Trijumfu skotističke škole doprinijelo je osobito objavljivanje 1639. g. Skotovih djela u 12 svezaka in folio koje je priredio Luka Wadding.

¹⁶ Povremeno je Hoško istraživao i povijest hrvatskoga pavlinskog školstva. Usp. F. E. HOŠKO, Pavlinske srednje i visoke škole, u: *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244.-1786.*, Zbornik radova i katalog izložbe, Zagreb, 1989., str. 307.-309.; F. E. HOŠKO, M. KORADE, Školstvo i crkveni redovi, u: I. GOLUB (ur.), *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost* (2003.)3, Zagreb, 2003., str. 197.; F. E. HOŠKO, Filozofsko i teološko školovanje primorskih i istarskih pavlina na generalnom učilištu u Lepoglavi, u: F. E. HOŠKO, *Zapadnohrvatske povijesne teme*, 2009., str. 101.-121.

Tridentski crkveni sabor (1545.-1563.) zatražio je osobitom uredbom da budući svećenici prime školovanje u posebnim odgojnim i naukovnim zavodima, sjemeništima, pa biskupima nalaže podići takve ustanove uz katedralne crkve (23. sjednica, 18. glava).¹⁷ Ova uredba stavila je pred zahtjev prilagođivanja u srednjem vijeku izgrađenu strukturu franjevačkih škola, premda formalno nije obvezivala redovnike u uređenju njihovih škola za odgoj i izobrazbu vlastitih članova. Franjevci su već sredinom 16. st. započeli usklađivati svoje školsko i odgojno zakonodavstvo sa zahtjevima Tridentskoga sabora, a potkraj 16. st. u potpunosti su ostvarili njegove odluke i uspostavili sjemeništa kao odgojne ustanove u kojima su kroz tri godine pružali ondašnju srednjoškolsku izobrazbu. Također su u duhu te uredbe reorganizirali odgoj svojih mladih članova u vremenu njihova filozofskog i teološkog školovanja. Odjek tridentskoga zakonodavstva o školovanju budućih svećenika vidljiv je u franjevačkomu školskom zakonodavstvu koje ističe važnost sustavnoga srednjeg, filozofskog i teološkog školovanja, zatim u obvezi organiziranja adekvatnih školskih ustanova u svakoj pokrajinskoj zajednici ili provinciji, a također u prihvaćanju novih didaktičkih shvaćanja koja su u to vrijeme uspostavili isusovci u svojim školama. No, temeljna usmjerenost nastavne osnove ni u tom potridentskom razdoblju nije doživjela bitne promjene jer su franjevačke visoke škole prenosile filozofska i teološka učenja u tradiciji skotističke filozofsko-teološke baštine.

1.3. *RATIO STUDIORUM* FRANJEVAČKIH FILOZOFSKIH ŠKOLA U BAROKNOM VREMENU

U baroknom razdoblju, od sredine 16. st. pa sve do kraja 18. st., u franjevačkim filozofskim učilištima nastavnu osnovu isključivo uređuje franjevačko školsko zakonodavstvo.

1.3.1. *Uredba pape Klementa VIII.*

Još je, naime, za trajanja Tridentskoga sabora franjevački opći sabor, tzv. generalni kapitul, 1553. godine u Salamanci bio odredio da svaka franjevačka provincija uspostavi učilišta gramatike, logike, filozofije i teologije.¹⁸ Logiku i filozofiju kao dva različita školovanja na različitim učilištima spominje 1587. godine i kapitul u Rimu, a rimska generalna skupština Reda 1590. godine traži u takvim učilištima nastavu skotističke filozofije. Generalni kapitul 1593. godine u Valalloidu još uvijek razlikuje učilišta logike i učilišta filozofije, ali izričito govori o trima nastavnim predmetima na tim učilištima: logici, metafizici i fizici. Statuti toga kapitula,

¹⁷ H. JEDIN, L' importanza del decreto tridentino sui seminari nella vita della Chiesa, u: *Seminarium* 15(1963.), str. 396.-412.

¹⁸ Postupno napredovanje i promjene u nastavnoj osnovi franjevačkih filozofskih učilišta usp. F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2002., str. 74.-99.

poznati pod nazivom *Valisoletanske konstitucije*, traže trogodišnji studij filozofijskih disciplina kao i vjernost skotističkoj interpretaciji pa naređuje da nastavnici filozofskih učilišta slijede priznate skotističke filozofske pisce i njihove priručnike. Papa Klement VIII. izričito je potvrdio te konstitucije pa spomenute odluke generalnoga kapitula u Valaloidu valja smatrati u povijesti franjevačkih filozofskih škola temeljnim uredbama o nastavnoj osnovi filozofije na početku tridentskoga razdoblja. Sve te odluke franjevačkoga upravnog tijela sabrane su početkom 17. st. u jedinstveni dokument koji je bulom »Decet Romanum Pontificem« 26. lipnja 1603. godine odobrio papa Klement VIII. određivši da svaka franjevačka provincija mora imati, uz gramatička učilišta, također učilišta filozofije kao i učilišta teologije. Temeljni je sadržaj školovanja na učilištima filozofije logika i filozofija. Bula povezuje u jedinstveni program filozofijske nastave logiku i filozofiju i tako zaključuje prethodna kolebanja između posebnih učilišta logike i filozofije.

1.3.2. *Elenchus materiae Bonaventure Poeriusa*

Tri desetljeća poslije bule pape Klementa VIII. franjevački je generalni kapitul u Toledu ponovno potvrdio skotističku usmjerenost nastavne osnove filozofskih učilišta. General Reda Ivana Campanea se je obvezao formirati povjerenstvo od četiri sposobna profesora filozofije koji će sastaviti priručnik skotističke filozofije da bi on postao obvezatan za sve nastavnike filozofije u školama Reda. Generalna skupština Reda 1691. godine u Rimu i generalni kapitul 1694. godine u Victoriji ponovno su potvrdili vjernost Duns Scotu kao učitelju franjevačkih filozofskih učilišta, a general Reda Bonaventura Poerius 1694. godine izdao je u tom duhu sastavljen popis školskoga gradiva, tzv. *Elenchus materiae*. Po tom rasporedu predavači filozofije trebaju u tri godine završiti cijeli program nastave filozofije, tj. »summulae«, logiku, fiziku, metafiziku, nauku o duši ili animastiku, zatim učenja o nastanku i raspadanju, a preostane li vremena, onda i učenja o nebu, svijetu i atmosferskim promjenama. Poerius je istom uredbom potvrdio skolastičku nastavnu metodu koja je i do toga vremena bila uobičajena na filozofskim učilištima Reda. Zadužio je, naime, predavača filozofije da drži sa svojim studentima rasprave na temelju teza koje će sastaviti svakoga tjedna, mjeseca i na kraju godine, osobito na koncu završenoga trogodišnjeg tijeka nastave. Također je odredio da rasprave iz filozofskoga nastavnog gradiva treba tiskati i držati na javnom mjestu gdje će moći prisustvovati svi zainteresirani i u njima sudjelovati. Ako nastavnici filozofije ne ispune te uredbe, Poerius im zabranjuje prijaviti se na natječajni ispit za nastavnike teologije.

1.3.3. *Uredba Petra Joanečija iz Moline*

Vjernost peripatetičkoj filozofiji, koju je tako jasno potvrdio Bonaventura Poerius, nije napustila nastavna osnova franjevačkih filozofskih učilišta ni nakon odluke kardinalske komisije koja je 1757. godine dopustila naučavanje Kopernikova sustava o gibanju Zemlje. General Reda Petar Joanečija iz Moline 4. listopada 1762.

godine posebnom je uputom pozvao nastavnike filozofskih učilišta da u svojim predavanjima izbjegavaju govoriti o ispraznim i beskorisnim pitanjima. Želi da i nadalje filozofija bude priprava za studij teologije i ne smije se osloboditi tog odnosa prema njoj. Profesorima filozofije preporučuje za priručnik u nastavi djelo Fortunata a Brixia, a u načinu školovanja trebaju zadržati skolastičku raspravu kao najbolje sredstvo da se izoštri sud i stekne brzina u rasuđivanju kao i okretnost u opovrgavanju pogrješnih i neprihvatljivih mišljenja.

1.3.4. *Kraj nastave skotizma za jozefinističkoga zadiranja u nastavni program filozofskih učilišta*

Cezaropapizam Marije Terezije (1740.-1780.), Josipa II. (1780.-1790.) i njihovih nasljednika na čelu Habsburške Monarhije do sredine 19. st. uspostavio je u državi jozefinistički sustav i preoteo Crkvi nadzor nad školama za izobrazbu svećenika. Najprije su 1752. godine državne vlasti preuredile nastavni program filozofskih škola na kojima se nisu isključivo školovali svećenički pripravnici. Te uredbe predviđaju prednost fizike pred ostalim filozofskim disciplinama. Novi nastavni program traži dvogodišnje školovanje, i to u prvoj godini logiku, metafiziku i matematiku, a u drugoj etiku, psihologiju i fiziku. Franjevačka filozofska učilišta nisu prihvatila taj novi program nastave filozofije,¹⁹ sve dok u posljednjoj četvrtini 18. st. država nije pod svoju vlast svrstala i crkvene škole za obrazovanje svećeničkoga podmlatka.²⁰

Najprije 1772. godine državne vlasti svojim *Ratio educationis* cenzuriraju teze završnih rasprava iz filozofije i načelno traže da se nastavni program franjevačkih filozofskih učilišta uskladi s programom državnih akademija napuštanjem »arapske i peripatetičke filozofije i prihvaćanjem nove Descartesove i Newtonove«. Franjevačka filozofska učilišta pružaju pasivni otpor tim uredbama sve dok 1777. godine sveobuhvatni školski program za Habsburšku monarhiju, tzv. *Ratio educationis*, nije propisao za udžbenike na filozofskim učilištima priručnike Ivana Horvatha,²¹ a kao nastavne predmete uz dotadašnje filozofijske discipline logiku, fiziku i metafiziku niz novih: povijest prirode, povijest društva i religija, povijest careva, austrijskih nasljednih zemalja i susjednih država, poznavanje novih državnih uredba, povijest filozofije, praktičnu filozofiju i ekonomiju sela. Nova nastavna osnova predviđela je i učenje sporednih predmeta: grčki jezik, govorništvo, opću povijest

¹⁹ Ž. DADIĆ, *Povijest egzaktnih znanosti u Hrvata*, sv.1, Zagreb, 1982., str. 244.-246. Dadić analizom nekoliko filozofskih priručnika u rukopisu utvrđuje da profesori filozofije u provinciji sv. Ladislava nisu ni poslije 1752. slijedili npr. Kopernikov sustav.

²⁰ *Isto*, str. 248.-249. Dadić analizira tezarije Henrika Neumanna (1782.) i Bartola Čordašića (1783.) i zamjećuje značajne pomake u njihovim shvaćanjima. No, tada su franjevački profesori filozofije već slijedili od države propisan program nastave.

²¹ O Ivanu Horvathu kao filozofskom piscu usp. *isto*, str. 354., 355.

i heraldiku. Novu nastavnu osnovu prihvatila su i franjevačka filozofska učilišta u kontinentalnoj Hrvatskoj, ali to ipak nije omelo državne vlasti da 1. rujna 1783. godine dokinu rad tih učilišta. Otada se na području habsburške vlasti nastava filozofije isključivo odvijala na državnim školama,²² a u tzv. generalnim sjemeništima djelovale su samo teološke škole.

Car Leopold II. (1790.-1792.) obnovio je crkvena učilišta teologije, ali nije dopustio obnovu rada negdašnjih crkvenih filozofskih škola. Kako je i nadalje studij filozofije bio uvjet za studij teologije, tražili su crkveni poglavari način kako će ponovno obnoviti rad filozofskih škola. U tom su nastojanju uspjeli pa poslije 1800. g. hrvatski franjevci u Banskoj Hrvatskoj ponovno otvaraju škole filozofije.²³ Državne vlasti najprije toleriraju takav postupak, a 2. travnja 1802. godine dopuštaju na austrijskom dijelu monarhije privatne škole filozofije. U obnovljenim franjevačkim filozofskim učilištima nastavna osnova ne mari za skotizam već je posve u skladu s onovremenim zahtjevima države. Osim toga, nastavnici filozofskih učilišta morali su prethodno završiti školovanje na državnim sveučilištima i akademijama i ondje postići profesorsku kvalifikaciju. Da su doista poštivali propise o provođenju nastavne osnove državnih filozofskih škola, utvrdio je Žarko Dadić za varaždinsko filozofsko učilište gdje je predavač Nikola Marinović u tri tiskom objavljena popisa teza posve slijedio državni program nastave filozofije onoga vremena. Poslije 1815. godine slijedila su državne propise o nastavnoj osnovi filozofije i filozofska učilišta u južnoj Hrvatskoj.

Stanje na franjevačkim učilištima nije se promijenilo ni nakon konkordata Austrije sa Svetom Stolicom koji je 1855. godine ostavio biskupima i redovničkim poglavarima slobodu u vođenju crkvenih škola za svećeničke pripravnike, premda je 1840. godine propisao skotizam u nastavnoj osnovi general franjevačkoga reda

²² Po mnogim franjevačkim samostanima u nas sačuvani su različiti filozofski spisi u rukopisu. Većina ih pripada po svom nastanku ovom razdoblju, a tek manji dio je nastao u 19. st. Promjene u nastavnoj osnovi valjalo bi provjeriti u sadržaju sačuvanih tih filozofskih rukopisa, npr. Ž. DADIĆ, Prilog poznavanju prirodno-filozofskih stavova u srednjoj Dalmaciji u 18. stoljeću, u: *Prilozi* 8(1982.)15-16, str. 167.-178.; Ž. DADIĆ, Prirodno-filozofski tekstovi u franjevačkom samostanu u Kraljevskoj Sutjesci, u: *Prilozi* 3(1977.), str. 251.-258.; Ž. DADIĆ, Prirodno-filozofski i prirodnoznanstveni tekstovi u franjevačkim samostanima u Osijeku i Iloku, u: *Prilozi* 6(1980.)11-12, str. 179.-188.; A. SEKULIĆ, Filozofska baština hrvatskih podunavskih pisaca XVIII. stoljeća, u: *Prilozi* 4(1978.)7-8, str. 225.-249.; F. E. HOŠKO, Filozofski rukopisi hrvatskih franjevaca XVIII. st. u franjevačkom samostanu u Budimpešti, u: *Croatia christiana periodica* 1(1978.)1, str. 91-98. Filozofske spise u rukopisu na prijelazu iz 18. u 19. st. bilježe: A. SEKULIĆ, Naša podunavska filozofska učilišta. Sadržaj njihova rada i značenje, u: *Prilozi* 7(1981.)13-14, str. 69.-106.; A. SEKULIĆ, Grgur Peštalić i njegova filozofska djela, u: *Prilozi* 6(1980.)11-12, str. 165.-178.

²³ U Hrvatsko-primorskoj provinciji obnovljeno je filozofsko učilište 1797. g. u Karlovcu (usp. F. E. HOŠKO, Hrvatsko-primorska franjevačka provincija u zapadnoj Hrvatskoj na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, u: *Kačić* 7(1975.), str. 95.), a provinciji sv. Ivana Kapistranskoga 1801. g. u Mohaču, gdje je od 1801. do 1805. g. bio profesor Grgur Peštalić (F. E. HOŠKO, Franjevačko visoko učilište u Požegi, u: *Nova et vetera* 27(1977.)1, str. 110.).

Giuseppe Maniscalco d'Alessandria (1838.-1844.).²⁴ Hrvatski su franjevci i nadalje slijedili jozefinističke školske uredbe u Habsburškoj Monarhiji prilagodivši ih jedino promjenama koje je nametnulo državno školsko zakonodavstvo. U vrijeme apsolutizma, naime, uveo je 1849. godine ministar Leon Thun na području cijele Habsburške Monarhije »Osnovu za organizaciju austrijskih gimnazija i realki« koja dokida tzv. filozofske liceje, a nastavu filozofije premjestila je u srednjoškolski sustav školovanja. Franjevci su zadržali tečaj filozofije unutar svojih filozofskih učilišta usprkos toj uredbi, ali nisu promijenili državnu nastavnu osnovu svojih filozofskih učilišta ni nakon što im je to omogućio konkordat Austrije sa Svetom Stolicom.²⁵

2. Filozofska učilišta u kontinentalnoj Hrvatskoj i njihova baština

Na području kontinentalne Hrvatske franjevci su prisutni više od sedam stoljeća, gotovo od početaka franjevačkoga reda. Tijekom te duge prošlosti pripadali su franjevački samostani na tom dijelu Hrvatske različitim redovničkim pokrajinama, tzv. provincijama, ovisno o političkim gospodarima i političkim granicama. Tek od 1900. godine sabire sve franjevce na tom području jedinstvena pokrajinska zajednica: Hrvatska franjevačka provincija sv. Ćirila i Metoda. Neposredno prije njezina uspostavljanja na prostoru Banske Hrvatske bile su tri višenacionalne franjevačke pokrajine, i to: hrvatsko-slovenska Provincija sv. Križa, hrvatsko-mađarska Provincija sv. Ladislava i hrvatsko-mađarsko-austrijska Provincija sv. Ivana Kapistranskoga. Kako je Provincija sv. Ivana Kapistranskoga nastala tek 1757. godine, njezini samostani u Slavoniji i hrvatskom i mađarskom Podunavlju bili su do tada u sastavu negdašnje velike Provincije Bosne Srebrene; od nje su se 1735. godine odijelili u samostalnu Provinciju Presv. Otkupitelja franjevci u kontinentalnom dijelu Dalmacije.

U pokrajinskim zajednicama sv. Križa i sv. Ladislava filozofska učilišta djeluju u 17. i 18. st. Premda su najbrojnija u Bosni Srebrenoj, odnosno Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga, u njima se djeluje samo u 18. st.

²⁴ »*Ordinamento*« di Giuseppe Maniscalco – General Reda Giuseppe Maniscalco objavio je 1840. g. uredbu »*Ordinamento di riformazione degli studi dell' Ordine Seraphico*« određujući da filozofijska nastavna osnova u filozofskim učilištima Reda obuhvati sljedeće predmete: povijest filozofije, logiku, ontologiju, idologiju (koja obuhvaća psihologiju, naravnu teologiju, etiku i kozmologiju), matematiku (aritmetiku, algebru, trigonometriju i stereometriju), opću i posebnu fiziku. Svakako je pažnje vrijedna Maniscalcova uredba da u »nastavi filozofije profesori mogu slobodno slijediti različita filozofska mišljenja...« Svoju otvorenost prema modernim filozofskim shvaćanjima potvrdio je Maniscalco i u izboru didaktičkih načela kad želi sredinu između akademske i skolastičke metode, i to skolastičku preciznost i akademsko izbjegavanje beskrajnih govornih nadmudrivanja. G. M. d' ALESSANDRIA, *Ordinamento di riformazione degli studi dell'Ordine serafico*, Roma, 1840., str. 13.-17.

²⁵ Usp. F. E. HOŠKO, Pastoralna formacija hrvatskih franjevaca u 19. stoljeću, u: *Kačić* 4(1982.), str. 61.-77.

2.1. ČETIRI FILOZOFSKO-SKOTISTIČKA KRUGA

Te tri franjevačke provincije u kontinentalnoj Hrvatskoj oblikovale su se u razdoblju baroka, odnosno u vremenu katoličke obnove u duhu Tridentskoga sabora (1545.-1563.), i nužno su slijedile crkveno zakonodavstvo i prihvaćale kulturni program toga razdoblja; crkveno zakonodavstvo tražilo je pak od franjevačkih pokrajinskih zajednica da svaka uspostavi vlastite gramatičke škole, filozofska učilišta i bogoslovne škole. Te škole rijetko su djelovale u istom samostanu jer su ovisile o ekonomskoj moći pojedinoga samostana. Školski pak zavodi s filozofskim učilištem i teološkom školom, koja je slijedila fakultetsku nastavnu osnovu u trajanju od četiri godine, nosila su naslov generalna učilišta ili generalni studiji. Bilo je i bogoslovnih škola s četverogodišnjom nastavnom osnovom, ali bez filozofskoga učilišta; takva teološka škola nije mogla zadobiti dostojanstvo generalnoga studija, već je bila tzv. provincijsko ili pokrajinsko učilište, a ne generalno ili opće učilište. Na području kontinentalne Hrvatske i u hrvatskoj etničkoj dijaspori u Mađarskoj franjevci su u 18. st. vodili pet generalnih učilišta, i to u Zagrebu, Varaždinu, Budimu, Pečuhu i Osijeku; na Trsatu i u Petrovaradinu djelovale su pak četverogodišnje bogoslovne škole s nazivom pokrajinskoga učilišta, a u više samostana bila su samo filozofska učilišta.

Na području kontinentalne Hrvatske najprije se spominje 1633. godine filozofsko učilište u Zagrebu. Kada je ono, zajedno s bogoslovnom školom, 1670. godine prešlo u »studium generale II. classis«, stječe ne samo taj osobit naslov već postaje i središtem zagrebačkoga filozofskog, teološkog i kulturnog kruga. Poslije njega nastaje trsatski kulturni krug, zatim budimski, a četvrti takav krug ima središte u Osijeku.

2.1.1. Zagrebačko školsko područje

U zagrebačkomu Franjevačkom samostanu osnovao je 1633. godine starješina hrvatskih članova Provincije sv. Marije, Franjo Drašković (1637.), filozofsko učilište, i to »pod osobitom zaštitom hrvatskoga plemstva«. Tada je u njemu slušalo predavanja 36 studenata. Kad je 1655. godine zagrebački samostan postao središte nove franjevačke pokrajine, tzv. Kustodije sv. Ladislava, zvane i »Custodia Illyrica«, opet se u Zagrebu spominje učilište filozofije. God. 1661. kustodija je uzdignuta u samostalnu Provinciju sv. Ladislava, a u Zagrebu zajedno djeluju filozofsko učilište i bogoslovna škola; bogoslovna škola prihvatila je četverogodišnju fakultetsku nastavnu osnovu. Obje su se škole ustalile u Zagrebu, jer je već 1670. godine provincijal Maksimilijan Tkalčević (+1685.) ishodio na općem saboru franjevačkoga reda u Toledu da te dvije zagrebačke škole proglaši generalnim učilištem 2. razreda. Opravdano je isticati da je taj zagrebački franjevački školski centar s dvogodišnjom nastavom u filozofskom učilištu i četverogodišnjom nastavnom osnovom u bogoslovnoj školi prva cjelovita ustanova za izobrazbu svećenika u Zagrebu, a bogoslovna je škola pak prva bogoslovna škola s fakultetskim programom nastave u kontinentalnoj Hrvatskoj. Provincijal Maksimilijan Klarić

(1647.-1715.) 1691. godine zadobio je od vrhovne uprave franjevačkoga reda za zagrebačko generalno učilište naslov »studium jubilationis«, tj. bogoslovna škola imala je pravo promovirati vlastite profesore poslije desetljeća djelovanja u tzv. »lectores jubilati«; bio je to najviši prosvjetni naslov u franjevačkom redu. Zagrebačkom generalnom učilištu 1700. godine provincijal Aleksa Buzjaković (1642.-1706.) osigurao je naslov generalnoga učilišta 1. razreda pa je ono uvršteno među najviše školske zavode u franjevačkom redu. Iste je godine Buzjaković priskrbio udruženim školama filozofije i teologije u Varaždinu naslov generalnoga učilišta 2. razreda. God. 1740. Josip Janković (1710.-1757.), pravnik i dugogodišnji profesor bogoslovne škole u Budimu, bio je generalni vizitator u Provinciji sv. Ladislava. Pozvao je tada zagrebačkoga provincijala Aleksandra Negovca (1692.-1749.) da pečuško učilište filozofije i bogoslovnu školu također uzdigne na dostojanstvo generalnoga učilišta. Negovec je to učinio, ali je prije toga potakao generalno učilište u Varaždinu da se odrekne toga naslova u korist školskoga centra u Pečuhu gdje je još od 1727. godine djelovala bogoslovna škola po četverogodišnjoj nastavnoj osnovi. Poslije 1740. godine varaždinska je bogoslovna škola i nadalje ostvarivala četverogodišnji fakultetski program da bi 1756. godine s filozofskim učilištem ponovno zadobila dostojanstvo generalnoga učilišta. Tako je u drugoj polovici 18. st. Provincija sv. Ladislava imala tri generalna učilišta: u Zagrebu 1. razreda, a u Pečuhu i Varaždinu 2. razreda. Generalno učilište u Zagrebu ne samo da je bilo najstarije, već je imalo i vodeći položaj u odnosu prema ostalim dvama generalnim učilištima, a prema njemu su bila usmjerena i sva učilišta filozofije u Provinciji sv. Ladislava; samo zagrebački profesori bogoslovlja mogli su postići naslov »lector jubilatus«.

Djelatnici na franjevačkim veleučilištima svojim su školskim radom, a zatim općim kulturnim stvaralaštvom, omogućili da Zagreb, Pečuh i Varaždin budu središta ondašnjega sveopćeg kulturnog života kod Hrvata. Kako je ono u Zagrebu bilo središnje i najvažnije, nastao je oko njega osobit zagrebački filozofski i teološki krug skotističkoga usmjerenja. Uporišta zagrebačkoga skotističkog kruga bila su generalna učilišta u Zagrebu (1670.-1783.), Varaždinu (1696.-1712., 1721.-1740.) i Pečuhu (1740.-1783.). Prema Zagrebu bila su upravljena i filozofska učilišta u Krapini (1685.-1687., 1717./18., 1731.-1739., 1740.-1744., 1745.-1748., 1778.-1782.), u Križevcima (1706.-1708.), u Remetincu (1715.-1717., 1721.-1725., 1727.-1731.), u Kloštru Ivaniću (1717./19., 1733.-1736., 1738.-1740.), u Koprivnici (1719./20., 1729./30., 1740./41.), u Čakovcu (1732.-1734., 1735.-1737., 1743./44., 1748.-1753.), 1759.-1769., 1770.-1772., 1773.-1783.) i u Virovitici (1771.-1773., 1774.-1779., 1781.-1783.).²⁶

²⁶ F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, str. 39.-62.

2.1.2. Trsatski filozofski školski krug

U zapadnomu dijelu kontinentalne Hrvatske bila je hrvatsko-kranjska Provincija sv. Križa. Njezina prethodnica do 1708. bila je bosansko-hrvatska Provincija. Ona je već potkraj 16. st. na Trsatu imala srednju školu, a kasnije i bogoslovnu školu. Početkom 17. st. djelovalo je na Trsatu filozofsko učilište, najvjerojatnije ga je 1610. uspostavio Franjo Glavinić kao provincijal (1610.-1613.). Ne može se pratiti njegov rad na Trsatu. Jasna je tek vijest da je potkraj 17. st. provincijal Joakim Stross ishodio dopuštenje vrhovnih franjevačkih vlasti da se generalno učilište iz Ljubljane preseli na Trsat. Ono je doista bilo na Trsatu (1679.-1686.), ali se ondje nije ustalilo. Zatim je provincijal Antun Lazari osnovao filozofsko učilište na Trsatu (1686.-1706.). Ono je samo povremeno djelovalo na Trsatu i kasnije (1717.-1719.; 1798.-1800.), jer je provincijal Petar Francetić 1707. godine osnovao na Trsatu bogoslovnu školu pokrajinskoga značenja i ona je na Trsatu bila gotovo cijelo 18. st. (1707.-1717.; 1719.-1783.; 1800.-1810.).

Kako je na Trsatu filozofsko učilište djelovalo u više navrata, svaki je put zapravo slijedilo novi *ratio studiorum*. Prvi put, a možda i drugi put, još je nastavni program trebao biti u skladu s uredbama pape Klementa VIII. Svakako bi bilo vrijedno istražiti jesu li već 1700. godine profesori filozofskoga učilišta na Trsatu slijedili nastavni program Bonaventure Periusa. U drugomu i trećemu razdoblju djelovanja filozofskoga učilišta na Trsatu profesori su, naime, mogli već slijediti njegov nastavni program. Svakako da potkraj 18. st. to filozofsko učilište više nije bilo učilište skotističke filozofije nego je studentima nudilo prosvjetiteljsku filozofiju po jozefinističkom programu. Slično se dogodilo i na filozofskom učilištu u Klanjcu (1681.-1684.; 1706./7.; 1710.-1716.). Premda je na Trsatu djelovala samo bogoslovna škola provincijskoga, a ne generalnoga, značenja, prema njoj su bila upravljena dva filozofska učilišta, i to ono u Klanjcu (1679.-1686.; 1706./1707.; 1719.-1783.; 1800.-1810.) i ono u Samoboru, koje je djelovalo samo dvije godine (1719.-1721.).²⁷

2.1.3. Budimski školski i kulturni krug

Franjevci pak u Slavoniji i Podunavlju već su u posljednjoj godini oslobodilačkoga Bečkog rata (1683.-1699.) osnovali filozofsko učilište u Budimu. Ono započinje djelovati odredbom provincijala Franje Travničanina 1699. godine, i to pod pokroviteljstvom književnika Mije Radnića (1636.-1717.). God. 1708. provincijal Marko Bulajić tom je učilištu pridružio i četverogodišnju bogoslovnu školu. Te dvije visoke škole osobitim su zalaganjem profesora budimske teologije Šimuna Mecića i provincijala Andrije Ivanagića Kutjevčanina 1722. godine proglašene generalnim učilištem 1. razreda da bi kasnije prema njemu bile upravljene bogoslovne škole pokrajinskoga značenja u Radni (1755.-1761.) i Temišvaru (1761.-1783.) i filozofska

²⁷ Isto, str. 311.-332.

učilišta u Baji (1725.-1728., 1729.-1783.), Aradu (1734.-1744., 1759.-1783.) i Mohaču (1766.-1781.). Sva su ta učilišta obrazovala budimski krug franjevačkih visokih škola.

Naravno, budimsko generalno učilište bilo je vjerno skotizmu. Provincijal Andrija Ivanagić Kutjevčanin 1722. godine upozorava budimske profesore da u predavanju i pisanju spisa bez ustručavanja slijede Ivana Duns Skota kao učitelja, jer »qui scit Scotum, scit totum«.²⁸

2.1.4. Osječki visokoškolski i kulturni krug

Provincijal Bosne Srebrene Marko Bulajić osnovao je 1708. godine filozofsko učilište u Osijeku, a provincijal Augustin Tuzlak donio je pak odluku da u Osijeku prestane radom filozofsko učilište i započne 1724. godine djelovati bogoslovna škola. Zahvaljujući provincijalu Luki Karagiću uz bogoslovnu školu u Osijeku od 1735. godine ponovno djeluje filozofsko učilište i ulazi u sastav generalnoga učilišta 1. razreda. Uz generalno učilište u Osijeku također se oblikovao osobit školski krug franjevačkih visokih škola u Slavoniji i Srijemu.²⁹ Njemu su se priklonila filozofska učilišta stalnoga djelovanja u Slavonskoj Požegi (1705.-1708., 1712.-1783.),³⁰ Slavanskom Brodu (1710.-1783.),³¹ u Našicama (1725.-1728., 1730.-1733., 1755.-1770.),³² Vukovaru (1733.-1783.)³³ i Iloku (1717.-1726., 1745.-1748., 1770.-1783.) te ona s povremenim radom u Petrovaradinu (1713.-1720.),³⁴ Đakovu (1715.-1725.), i Baču (1729.-1743.), i to zajedno sa školom moralnoga bogoslovlja u Petrovaradinu (1720.-1735.) koja je prerasla u teološku školu pokrajinskoga značaja (1735.-1783.) i tako postala druga škola po ugledu u osječkomu školskom krugu.

Provincijal Provincije sv. Ivana Kapistranskoga Josip Blagoje na temelju te nastavne osnove 17. rujna 1765. godine proglasio je novi program nastave na filozofskim školama: *Elenchus pro provincia S. Ioannis a Capistrano a patribus Philosophiae lectoribus ex determiniatione venerabilis definitorii ... inviolabiliter observandus*. Taj program dijeli nastavno gradivo na tri glavne discipline: logiku, metafiziku i fiziku, ali priznaje kao samostalnu disciplinu i etiku; nastava pak traje tri godine. Osim toga nastoji stvoriti dovoljno slobodnoga prostora u tradicionalnoj peripatetičko-skolastičkoj filozofiji skotističkoga smjera i za novija filozofska shvaćanja pa

²⁸ Isto, str. 123.-189.; F. E. HOŠKO, *Slavonska franjevačka učilišta*, KS, Zagreb, 2011., str. 59.-135.

²⁹ F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, str. 193.-309.; F. E. HOŠKO, *Slavonska franjevačka učilišta*, str. 137.-255.

³⁰ Isto, str. 259.-282.

³¹ Isto, str. 284.-317.

³² Isto, str. 318.-331.

³³ Isto, str. 332.-344.

³⁴ F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, str. 311.-315.

izričito upozorava da se predavači ne smiju zadovoljiti samo učenjem Ivana Duns Skota i njegovih sljedbenika nego je upotrebno »upoznati smisao učenja modernih filozofskih mislilaca koji potanko i cjelovito razrađuju već zacrtana filozofijska pitanja«. ³⁵

2.2. RUKOPISNO I TISKANO NASLJEĐE SKOTISTIČKE FILOZOFIJE U KONTINENTALNOJ HRVATSKOJ

Hrvatski povjesničari filozofije priznaju kao osobito vrijedan izvor za studij hrvatskoga filozofskog skotizma filozofske priručnike u rukopisu koje su ostavili predavači skotističke filozofije nekoć djelatni na franjevačkim filozofskim učilištima. ³⁶ Tom mišljenju Hoško se ne protivi, ali naglašava u svojim istraživanjima da jednaku vrijednost imaju i tiskani popisi teza iz filozofije koje su sastavljali pojedini profesori za svoje studente, a oni bi ih branili pred javnošću. Do danas je očuvan impozantan broj tiskanih rukopisa takvih popisa filozofskih postavki koje valja proučavati zajedno s filozofskim rukopisima, da se stekne jasan i pun uvid u prenošenje skotističke filozofije putem djelovanja školskih ustanova. ³⁷ Hoško u svojem pisanju često naglašava da su danas upravo te objavljene teze dragocjeno pomagalo za upoznavanje sadržaja onovremenoga filozofskog učenja i primarni pokazatelj prihvaćenoga filozofskog razmišljanja. Popisi teza za javne rasprave predstavljaju k tomu dokumente koji jasno govore o pluralizmu filozofijske i teološke misli u Hrvata. Osnovni sadržaj toga filozofiranja bio je aristotelizam, ali u skotističkoj interpretaciji franjevačkih mislilaca kasnoga srednjeg i ranoga novog vijeka. Tako su franjevačke visoke škole uspostavile filozofski i teološki pluralizam u Hrvata, osiguravši skotizmu da zajedno s tomizmom ima mjesto u filozofskoj i teološkoj misli Hrvata. Tiskom objavljene postavke javnih rasprava, zajedno s filozofskim rukopisima, stoga su od presudne važnosti za upoznavanje sadržaja onovremenoga filozofskog i teološkog učenja u Hrvata. Ti pisani spomenici potvrđuju da su u kontinentalnoj Hrvatskoj više od jednoga stoljeća djelovala četiri filozofska kulturna kruga s više filozofskih učilišta koja su sve to vrijeme prenosila standardno školsko filozofsko i teološko skotističko učenje općenito prihvaćenoga klasičnog filozofskog i teološkog razmišljanja. U isto vrijeme ta su učilišta uspostavila filozofski i teološki pluralizam u Hrvata, osiguravši skotizmu da zajedno s tomizmom ima mjesto u

³⁵ Isto, str. 193.-309.; F. E. HOŠKO, *Slavonska franjevačka učilišta*, str. 137.-255.

³⁶ F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, str. 427.-442.

³⁷ Hoško je prvi tim popisima teza pristupio kao dokumentu rada nastavnika franjevačkih visokih škola. Sastavio je prvi popis takvih tezarija i objavio kao dio svoje doktorske radnje. Kasnije ga je osjetljivo proširio, a posljednji popis objavio je u: *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb, 2002., str. 411.-426. Neznatno ga je upotpunio i u prilogima u knjizi *Slavonska franjevačka učilišta*, Zagreb, 2011., str. 257.-394.

filozofskoj i teološkoj misli tadašnje Hrvatske, što je imalo i odjek u duhovnosti hrvatskih katolika.³⁸

2.2.1. Ostavština zagrebačkoga filozofsko-skotističkog kruga

Nakon što su opći sabori Reda uskladili srednjovjekovno franjevačko školsko zakonodavstvo s odlukama i duhom Tridentskoga sabora, odobrio je papa Klement VIII. na početku 17. st. franjevački *Ratio studiorum*. Potkraj 17. st. ga je usavršio general Reda Bonaventura Poerius, odobrivši da pojedine franjevačke pokrajine mogu izraditi i vlastite školske zakone. Vodstvo Provincije sv. Ladislava već krajem 17. st. zahtijeva da profesori ne svode svoja predavanja na prepričavanje Duns Skotovih spisa, već im je zadaća prodrijeti u njihov smisao i iznositi srž Skotova učenja. Kako uz tu opću nastavnu osnovu za filozofske i teološke škole pojedine su provincije u Redu mogle oblikovati i vlastite školske uredbe, pokušala je početkom 18. st. Provincija sv. Ladislava izraditi vlastite školske uredbe i na njima su od 1701. do 1703. godine radila dva profesora zagrebačkoga generalnog učilišta. Tu je zadaću Provincija sv. Ladislava 1701. godine povjerila profesorima Antunu Orloviću (1667.-1703.), a 1703. godine Elzearu Lučiću (1667.-1709.). No, danas nisu nađeni njihovi visokoškolski statuti.

Popis filozofskih rasprava i spisa u rukopisu zagrebačkoga filozofsko-skotističkog kruga manji je nego što je opravdano očekivati u usporedbi s dugotrajnošću djelovanja generalnoga učilišta u Zagrebu (1670.-1783.) i svih ostalih učilišta koja su prema njemu bila upravljena. Prvi sačuvani rukopisi jesu oni profesora filozofsko-

³⁸ Usp. F. E. HOŠKO, *Franjevačke visoke škole u kontinentalnoj Hrvatskoj*, str. 98.: U samim naslovima sačuvanih filozofskih priručnika, koje su napisali profesori filozofskih učilišta zagrebačkoga skotističkog kruga 17. i 18. st., gotovo se redovito ističe vjernost tih pisaca filozofskoj misli franjevačkog učitelja Ivana Duns Scota. Tako je Eugen Klimpacher naslovio cjelokupnu razradu nastavnoga programa učilišta filozofije u svom djelu ovako: *Universa philosophia ad mentem Ioannis Dunsii Doctoris Mariani et aliorum philosophorum veriora principia concinnata et tradita in Studio Zagrabienensi anno M.DCC.LX.VI. et VII. A P. Eugenio Klimpacher Provinciae S. Ladislai Regis Sacerdote et nominatae facultatis lectore actuali*. Alan Moshomer svoju je razradu prvoga dijela filozofske nastave osnove, logiku i ontologiju, imenovao *Philosophia peripatetico-schotistica* (Varasdini, 1762.), dok je Oton Česenika svoj rukopis zabilježio riječima: *Universa philosophia peripatetico-schotistica* (Čakovec, 1766.) naglašavajući istu skotističku upravljenu svojega djela, ali bez isticanja samoga Ivana Duns Scota. Naznačio je istu skotističku pripadnost teza iz sveukupne filozofije koje su branili njegovi studenti pa je tezariju dao naslov: *Parerga assertionum philosophicarum hoc opere sc. Universa philosophia peripatetico-schotistica contentarum* (1766.). Vjenceslav Sklenski je objavio 50 teza iz sveukupne nastave filozofije, naglašavajući u naslovu objavljenoga tezarija da su njegove filozofske postavke u skladu s učenjem Ivana Duns Scota: *Systema peripatetico schotisticum ex universa philosophia doctrinae Doctoris Subtilis Joannis Duns - Scoti conformatum* (Zagrabiae, Typis Caietani Franz. Harl, 1763.). U teološkim pak tiskanim popisima teza njihovi autori još jasnije naznačuju skotističku usmjerenost, npr. *Assertiones dogmatico - scolasticae ex universa Theologia principiis Joannis Duns Scoti accomodatae...* (Quinque-Ecclesiis, 1773.); *Dum ex universa theologia assertiones dogmatico-scholasticas* (S.l.s.typ. 1769.); *Dum assertiones dogmatico scholasticas ex universa Theologia principiis Joannis Duns Scoti accomodatas...* (Quinque-Ecclesiis, 1770.); *Assertiones dogmatico - theologicae de Deo Uno eiusque divinis attributis principiis Joannis Duns Scoti accomodatae...* (Quinque-Ecclesiis, 1771.), itd.

ga učilišta u Zagrebu Antuna Šimunarića (1721.-1773.): *Logica* (Zagreb, 1748./9.)³⁹ i *Physica et metaphysica* (Zagreb, 1750.)⁴⁰. Gotovo desetljeće kasnije zapisao je svoja predavanja iz logike predavač na filozofskim učilištima u Remetincu i Varaždinu Adalbert Belaj (1730.-1783.) *Logica* (Varaždin, 1757./58.)⁴¹. U to je vrijeme Jakov Mušeg (1732.-1770.) na filozofskom učilištu u Pečuhu predavao metafiziku i opću fiziku *Metaphysica et physica generalis* (Pečuh, 1761.)⁴² a na filozofskim učilištima u rodnom Varaždinu (1731.-1789.) i u Zagrebu predavao je Alan Moshomer (1731.-1789.), ostavivši u rukopisu *Philosophia peripatethico schotistica* (Varaždin, 1762.)⁴³ U njemu je označio punu vjernost Aristotelu i Duns Skotu. Moshomer kao i u kasnijem spisu u duhu skotizma *Collationes Scoti* (Zagrabiae, 1766.) koji nema karakter školskoga priručnika.⁴⁴ Vjenceslav Sklenski (1732.-1790.), inače svestran teološki i povijesni pisac, bio je nastavnik na filozofskim učilištima u Čakovcu, Kanjiži i Pečuhu. U svojoj objavljenoj raspravi *Systema peripatetico scotisticum ex universa philosophia doctrinae Doctoris Subtilis Joannis Duns - Scoti conformatum. Canisae, in Ecclesia D. Patriarchae Josephi publice propugnatum Anno 1763. a ... RR.FF. Justo Gasi, Eusebio Kamm, Constantino Vincze, Raphaelae Kraicz et Carolo Karlo... Praeside P.F. Wenceslao Szklenszky, Facultatis Lectore. Zagrabiae, Typis Caietani Franz. Harl; str. (16); f.16; na str. (3)*⁴⁵ očituje skotističku upravljenost. Zaključivši svoje nastavničko djelovanje i on je napisao filozofsko-teološki spis *De primo principio*. (Csaktorniae, 1787.) koji nadilazi potrebe filozofske nastave.⁴⁶

Poslije državnoga pokušaja utjecaja na nastavnu osnovu filozofskih škola pod vodstvom Crkve 1752. godine prvi je Leonard Potočnjak (1734.-1804.), nastavnik na filozofskom učilištu u Zagrebu (1763.-1765.), koji u svojem priručniku svega filozofskog gradiva (POTOČNJAK, Leonardo, *Universa Philosophia*, Zagreb,

³⁹ Papir; 22x17,2 cm; str. (358); lat. kurziv; autograf; tvrde korice presvučene sivim papirom. Varaždin F 205.

⁴⁰ Papir; 20,7x15,7 cm; str. (430); lat. kurziv; autograf; uvez u kartonske sive korice, hrbat oštećen; - Varaždin h 133.

⁴¹ Papir; 20x16 cm; str. (386); lat. kurziv; autograf; bez korica, nedostaje prvi sveščić (24 str.) - Varaždin, h 75.

⁴² Papir; 22,6x17,6 cm; str. (3) + 124 + 92 + (6); lat. kurziv; autograf; kartonske korice smeđe boje; između str. 51-52 u prvom slijedu je nebrojena stranica sa *shemom entis*. - Varaždin, g 80.

⁴³ Papir; 29,9x20,2 cm; str. (362) + 156 + (50) + 144 + (4); lat. kurziv; autograf; tvrdo uvezano, hrbat i uglovi u kožu. - Varaždin, d 117.

⁴⁴ Papir, 20x15,8 cm; str. /2/+108+24+/32/, latinski kurziv; autograf, crkvene kartonske korice, kožnati hrbat s dvije utisnute paralelne pruge. - Varaždin, f 170.

⁴⁵ Spis je posvetio »Domini Comitibus Adami Junioris de Bathyan... generalis campi Mareschalli Locumtenentis ...«; teza ima 50. - Adligat: LIPSIUS, *Flores Senecae... ex epistolis et libris philosophicis excerpti...*, Zagrabiae, 1766. - Virovitica, L-d-43.

⁴⁶ Papir, 20x15,6 cm; str. 574; lat. kurziv; tekst teče od 289. do 549. str. - Čakovec, rkp. br. 13.

1763.-65.)⁴⁷ i zatim u postavkama za javnu raspravu (*Conclusiones ex univesa Philosophia ad mentem Illustrium philosophorum ... quas in ecclesia s.s Francisci Zagrabiae 11 Kalendas Septembris Anno 1765. propugnarunt... sub assistentia P.F. Leonardi Potochnyak*), u kojoj ne spominje izričito Aristotela i Duns Scota, već naglašava da slijedi »slavne filozofe«.⁴⁸ U Čakovcu je u isto vrijeme sav nastavni program filozofije (1764.-1767.) predavao Oton Česenika (1738.-1782.) i zapisao sva svoja predavanja *Universa Philosophia* (Čakovec, 1764./5.).⁴⁹ U razdoblju između 1752. do 1772. godine na filozofskom učilištu u Varaždinu Rupert Hackl (1735.-1773.) pripremao je priručnike iz logike, metafizike i fizike (1764.-1767.): *Institutiones dialecticae et Logica* (Varaždin, 1764./5.).⁵⁰ drugi je rukopis *Metaphysica* (Varaždin, 1765.),⁵¹ a treći *Physica* (Varaždin, 1766.).⁵² Na filozofskom učilištu u Zagrebu (1765.-1768.) Eugen Klimpacher (1738.-1817.) ostavio je 1766. godine u rukopisu sva svoja sveukupna predavanja iz filozofije *Universa Philosophia*, (Zagreb, 1766./67.).⁵³ Profesor zagrebačkoga filozofskog učilišta Franjo Kristl (1738.-1810.) ne skriva u svojim objavljenim tezama vjernost Duns Skotu *Assertiones ex universa Philosophia infallibilibus Doctoris Subtilis Joannis Dunsii ... quos in Ecclesia Zagrabiansi propugnant Anno 1770. 29. Augusto hora 8 matutina RR.FF. Dyonisius Dinchich, Gerardus Molnar, Adamus Bekefi et Adalbertus Siller sub assistentia P. Francisci Christl, lectore absoluti* (Zagabriae, typis A. Jandera, str. (16), teza 50).⁵⁴

Jozefinističko zadiranje države u program crkvenih visokih škola doživljava svoj puni zamah 1772. godine s osobitim *Ratio educationis* koji traži da državne vlasti cenzuriraju teze završnih rasprava iz filozofije i da se nastavni program franjevačkih filozofskih učilišta uskladi s programom državnih akademija napuštanjem »arapske i peripatetičke filozofije i prihvaćanjem nove Descartesove i Newtonove«. Franjevačka filozofska učilišta pružaju pasivni otpor tim uredbama sve dok

⁴⁷ Papir; 32,1x20 cm; str. (434); lat. kurziv, autograf; uvezano u kartonske korice, hrbat kožnat; inscriptio na hrptu; »P. Leonardi Petovari *Universa Philosophia*«; grafički crteži na str.: (297), (298), (360), (363), (368). - Varaždin, F79.

⁴⁸ Adligat su Potočnjakova skripta *Universa Philosophia. Zagrabiae 1763-65, rkp.* - Varaždin, F 79.

⁴⁹ Papir; 22,4x17,8 cm; str 464; lat. kurziva, autograf; *inscriptio* na hrptu: »R. P. Chessenika (Philosoph)«. - Čakovec, rkp. br. 3.

⁵⁰ Papir; 32x20,1 cm; str. (2) + 125 + (6) + 160; lat. kurziv, autograf; tvrdo uvezano u kožu s čvrstim hrptom; sheme izražene grafički na str. 44, 92-2, 103, 104, 108, 111, 116-7. - Varaždin, F84.

⁵¹ Papir; 31,3x20 cm; str. (2) + 96; lat. kurziv, autograf; tvrdo uvezano u kožu s čvrstim hrptom; oko naslovne stranice (1) zlatni obrub. - Varaždin, F 90.

⁵² Papir; 34,7x211,8 cm; str. (2) + 127 + (6) + 31; lat. kurziv, pisar nepoznat; tvrdo ukoričeno, hrbat od platna; na str. (11) nalijepljena vinjeta. - Virovitica, rkp. br. 4.

⁵³ Papir; 25x20,2 cm; str. (6) + 229 + 62 + 213 + 53 + (3); lat. kurziv; autograf; tvrdo uvezano u korice presvučene kožom; ukrasi: na str. (3) uokviren naslov, na posljednjoj str. teksta vinjeta; inscriptio: »Universa philosophia« na hrptu. - Varaždin, G 647.

⁵⁴ Adligat: J. DONA, *Enchiridion sive manuele omni statui saluberrimum*, Zagrabiae, s.a. - Zagreb, A-213.

1777. godine sveobuhvatni školski program za Habsburšku Monarhiju, novi *Ratio educationis*, nije propisao za udžbenike na filozofskim učilištima priručnike Ivana Horvatha. U tih pet godina između spomenutih državnih uredbi više je nastavnika filozofskih učilišta zagrebačkoga filozofskog kruga napisalo svoje priručnike i objavilo tiskom tezarije javnih rasprava. Tako je u Virovitici Adolf Haemerle napisao spis *Logica* (Virovitica, 1772.),⁵⁵ a trojica predavača ostavila su znakove svojega rada u Varaždinu, i to: Samuel Horvat, Incent Hercer i Felicisim Rutti. Horvat (1742.-1793.) već je 1772. godine objavio tiskom *Asserta auditoribus oblata ex universa Philosophia quae ... MDCCLXXII. die 19. Augusti in ecclesia Minorum ...Varasdiensi... publicis conatibus propognavere rr. ff. Nepomucenus Schrek, Gaudentiums Pollancz... assistente eis p. Samuele Horvath..* (Zagrabiae, Typis Antonii Jandera..., s. a.).⁵⁶ Hercer (1741.-1816.) je pak napisao spise iz logike i metafizike *Logica diaiectica* (Varaždin, 1772.),⁵⁷ *Logica disputatrix* (Varaždin, 1773.),⁵⁸ i *Metaphysica* (Varaždin, 1774.).⁵⁹ Također je objavio tiskom dva popisa filozofskih postavki za javnu raspravu, i to: *Assertiones ex Prolegomenis universae Philosophiae, Logicae, ipsaque logica... quas in ecclesia conventus Varasdiensis FF. Minorum... Anni 1773. Die 11 Mensis Maji publice propugnandas suscepere: RR.FF. Pius Berlekovich, Benedictus Kusmich, Urbanus Kiss, Isidorus Reichert, Nazarius Neupar... Praeside P. Innocentio Herczer, eiusdem Facultatis Lectori actuali, Zagrabiae* (Typis Julianae viduae Janderianae per J.C. Kotsche; str. (8); sadržaj: 25 teza).⁶⁰ i *Assertiones ex universa Philosophia publice tentamini expositae quas in Ecclesia Varasdiensi Fratrum Minorum... 1774. 1. Septembris propugnandas suscepere RR.FF. Benedictus Kusmich, Seraphinus Dombaj, Urbanus Kiss, Izidorus Reichert, Nazarus Neupar... Praeside P. F. Innocentio Herczer,...* (Varasdini, Typis J. Th. de Trauttern; str. (10); f. 8; sadrži 76 teza).⁶¹ Felicisim Rutti (1775.) ostavio je samo tezarij javne rasprave *Assertiones eclecticico - critico philosophicae ex prolegomenis universae philosophine logico - criticae, quas in ecclesia... Varasdiensis Fratrum Minorum 1775.... propugnandas suscepere Henricus Philipovich... praeside Felicissimo Rutti* (Varasdini Typis I. Th. de Trattnern, (s.a.).⁶² Na filozofskom učilištu u Pečuhu bio je profesor Anastazije Kišfaludi i ostavio je također popis postavki za javnu raspravu *Assertiones ec universa phi-*

⁵⁵ Papir; 15,9x10,5 cm; str. 149 + (11); lat. kurziv, pisar nepoznat, tvrdo ukoričeno, hrbat od platna; na str. (II) nalijepljena vinjeta. - Virovitica, rkp, br. 4.

⁵⁶ Usp. Š. JURIC, *Jugoslaviae scriptores Latini recentioris aetatis*, pars. I, fasc. 1, Zagrabiae 1968, 29, nr. 190.

⁵⁷ Papir; 19,8x14,9 cm; str. 124; latinski kurziv, idiograf: Izidor Reichert. - Varaždin, rkp. br. 5.

⁵⁸ Papir; 19,5x15,3 cm; str. (220); lat. idograf: Izidor Reichert; tvrdo ukoričeno. - Varaždin, f. 39.

⁵⁹ Papir; 19,5x15,3 cm; str. (344); lat. kurziv, idiograf: Izidor Reichert; tvrde korice. - Varaždin, F 398.

⁶⁰ Adligat: I. HERCZER, *Logica disputatrix et critica*, Varasdini, 1773. - Varaždin, 739, rukopis.

⁶¹ Adligat: I. HERCZER, *Metaphysica*, Varasdini, 1774. - Varaždin, F 389, rukopis.

⁶² Nac. i sveuč. bibl. Zagreb, 22.914

losophia ad studium theologicum ordinata. Anno... 1773. ... Quinqueecclesiis... propugnandas.. (Quinqueecclesiis, Typis Englianis 1773).⁶³ Također je i profesor zagrebačkoga filozofskoga učilišta Damascen Čendeš (1739.-1798). objavio /*Assertiones ex Philosophia universa/... quae in Ecclesia Zagrabiensi... Francisci sacra propugnandas suscipere... Anno 1774. Seraphinus Godina, et Bernardinus Miklauchics Ord. Min... Praeside P.F. Joanne Damasceno Csendes...*⁶⁴ Kišfaludija je naslijedio na učiteljskoj stolici filozofskoga učilišta u Pečuhu Zaharija Zombory. On je ostavio u rukopisu predavanja iz fizike *Physica* (Pečuh, 1775.).⁶⁵

Nakon što je 1777. godine državna nastavna osnova za filozofska učilišta *Ratio educationis* posve zavladao na franjevačkim filozofskim učilištima napisali su ipak vlastite priručnike iz sveukupnoga filozofskoga gradiva profesor filozofskoga učilišta u Zagrebu Gerard Židić (1742.-1781.) i Sabin Sekovanić (1748.-1815.). Židićeva skripta nose naslove *Institutiones dialecticae, Logica disputatrix et dialectica* (Zagreb, 1775.),⁶⁶ *Metaphysica generalis et particularis* (Zagreb, 1776.)⁶⁷ i *Physica* (Zagreb, 1776.).⁶⁸ Sekovanić je bio profesor filozofskoga učilišta u Krapini i ostavio svoja predavanja zabilježena u jednom rukopisnom svesku *Universa Philosophia* (Krapina, 1777.-79.).⁶⁹ On je tiskom objavio i postavke za javnu raspravu *Assertiones ex universa philosophia publicae concertationi expositae... Anno 1779.... per Ignatium Posavec, Bernardinum Farkassich... praeside Sabino Szekovanich.* (Agram, Typ. I. Th. Trattner, s.a.)⁷⁰ U Kloštru Ivaniću predavanja iz fizike započeo je Makarije Sinković, a završio Bernard Farkašić, što potvrđuje spis *Physica* (Ivanić, 1772.-73.)⁷¹ U tomu je razdoblju profesor zagrebačkoga filozofskoga učilišta Dalmacije Skurjanec (1748.-1810.) objavio tiskom *Propositiones ex Prolegomenis universae Phylosophiae item logicae ipsaquae Logica selectae... in Ecclesia Zagrabiensi... Mensis Junii propugnatae per Josephum Dominicanich et RR.FF.*

⁶³ Zagreb, sine signatura.

⁶⁴ Adligat: J. RAISCANI, *Fides salutaris soli religioni romano-catholicae propria...*, Tyrnaviae, 1731. - Ex libris: P. Mariani Thasskovich. - Zagreb, A 179.

⁶⁵ Papir; 22,5x19 cm; str. (434); latinski kurziv, ruka nepoznata; tvrde korice presvučene zelenkastim papirom; hrpat oštećen. - Varaždin, F 289.

⁶⁶ Papir; 23,1x18,8 cm; str. (3561); lat. kurziv, autograf; uvez u čvrste sive kartonske korice, hrpat i uglovi u kožu. - Virovitica, J-b-14.

⁶⁷ Papir; 23,8x18,5 cm; str. (322); lat. kurziv; autograf; ukoričeno u kartonske sive korice s kožnim hrptom i uglovima; na posljednjoj str. (315) ukras. - Varaždin, J-b-14.

⁶⁸ Papir; 24,5x18,5 cm; str. (142); lat. kurziva, autograf; ukoričeno u kartonske korice s kožnim hrptom i uglovima; na str. (3) inser. »Conventus Varasdin«. - Virovitica, s. sign.

⁶⁹ Papir; 22,8x19 cm; str. (672); lat. kurziv, autograf; tvrdo uvezano u kožu; grafički crteži na str.: 8,20,409,443,444,449,450, 452,457,458,462, 465,527; inser. na hrptu zlatnim slovima: »Universa Philosophia«. - Čakovec, rkp. br. 1.

⁷⁰ Adligat: *Rudimenta vitae christiano politicae*, Graecii, 1759. - Nac. i sveuč. bibl. Zagreb, 32.044.

⁷¹ Papir; 21,2x16,3 cm; str. (52) + 130 43 (94); lat. kurziv, idiograf; pisar Konstancije Šantek; tvrdo uvezano, korice od drva. Čakovec, rkp. br. 18.

*Modestum Salecz, Benvenutum Orlich, Aloysium Tuchkorich et Benonem Nemeth praeside P.F. Dalmatio Skurianecz (Zagrabiae, Typis J. Th. Nob. de Trattnern, 1777. str. (10), teza 35).*⁷²

Neposredno prije nego što je država 1783. godine dokinula crkvene filozofske škole zabilježio je svoja predavanja iz filozofije u Čakovcu Ladislav Lacković (1748.-1830.). Razradio je kao samostalne discipline kozmologiju, psihologiju i teodiceju uz logiku, fiziku i metafiziku. Zapisao ih je svesku *Universa Philosophia*, (Čakovec, 1781.).⁷³

2.2.2. Trsatski filozofsko-skotistički krug i njegova ostavština

Provincija sv. Križa opredijelila se za dvogodišnju nastavu filozofije, nakon uredbi generala franjevačkoga reda Bonaventure Poeriusa.⁷⁴ Naravno, studenti filozofskih učilišta po završnom ispitu odlazili su na teološko školovanje, a zadaća nastavnika filozofije bila je utvrditi njihovu prikladnost za različite vrste bogoslovnih škola.⁷⁵

Ustrojstvo školskoga rada u franjevačkim visokim školama u svojoj didaktici posebnu važnost polagalo je na rasprave koje su pred profesorima vodili studenti, koristeći silogistički sustav obrazlaganja. Školski rad predvidio je svakodnevne rasprave u službi ponavljanja i utvrđivanja gradiva, pa zatim tjedne, mjesečne,⁷⁶ godišnje i na kraju filozofskoga i teološkoga školovanja. Profesori su redovito potkraj trogodišnjega ili četverogodišnjega školovanja teze javnih rasprava objavljivali u obliku knjižice. Provincijal Antun Lazari dopustio je 1701. godine da to čine, ali bez svećanih slika i uz dopuštenje provincijala i definitorija; budu li to učinili bez njihova dopuštenja, gube pravo na službu nastavnika. Lazari je tada dopustio da profesori filozofije tiskaju svoje tezarije tek nakon što bi zaključili cjelovit program nastave, dok su profesori visoke bogoslovne škole mogli svake godine objaviti tiskom teze iz nastavnoga gradiva. Prije objavljivanja tezarija profesori su bili dužni predočiti teze na prosudbu provincijalu što je bio znak da je provincijal zapravo najodgovorniji za djelovanje visokoškolskih ustanova u organizaciji Provincije.⁷⁷ Ove uredbе o objavljivanju popisa postavki za

⁷² Adligat: *Scriptorum ex Regno Sclavoniae a seculo XIV. Usque ad XVII. inclusive collectio...*, Varasini, 1774. - Zagreb, E 268.

⁷³ Papir; 33,2x22,7 cm; str. (284); lat. kurziv teško čitljiv, autograf; uvez u sive kartonske korice u oštećenom stanju; grafički crteži na str.: 136,206,215,217,221,228,232,234,237,239,241,243,248,250,255,273,280. - Virovitica, n-a-4.

⁷⁴ *Statuta Provincialia almae Provinciae S. Crucis Croatiae-Carnioliae*, Labaci, 1719., 30.

⁷⁵ Provincijal Gotfrid Pfeiffer je 9. ožujka 1758. upozorio profesore filozofije da je njihova dužnost pozorno provjeriti znanje studenata i sposobnije upraviti na teološko školovanje u četverogodišnje bogoslovne škole, a manje sposobne na nastavak školovanja na učilištima moralnog bogoslovlja. - ASP, Ljubljana, Chronologia, sv. 4. 406.

⁷⁶ Provincijal Antun Lazari je 1701. godine tražio posebne mjesečne rasprave na učilištima filozofije. - Isto mjesto, sv. 1, 315).

⁷⁷ Isto mjesto, sv. 1, 315.

javnu raspravu osporila su *Statuta provincialia* (Labaci, 1719.),⁷⁸ a i vodstvo Provincije sv. Križa smatra 1708. i 1732. godine da ekonomsko stanje provincije ne dopušta tiskanje takvih popisa.⁷⁹ Ima i suprotnih odluka. Tako je provincijal Bernardin Grigurić 10. svibnja 1721. godine ponovio Lazarijevu ovlast i odredio da profesori filozofije mogu nakon prvoga nastavnog tečaja objaviti teze u obliku knjižice, dok nakon drugoga to mogu učiniti u svečanom obliku.⁸⁰ Javne se rasprave drže i poslije 1732. godine, jer 1739. godine provincijal Gašpar Pasconi zabranjuje održavanje gozbi prigodom takvih rasprava, ističući da su one bile često osobito svečane, kad su im pokrovitelji bili iz viših društvenih slojeva.⁸¹ Odluke pojedinih provincijala ukazuju da je ta zabrana samo ponekad bila na snazi, ali je činjenica da u knjižnicama Provincije sv. Križa danas jedva moguće naći tiskane popise postavki za javnu raspravu iz filozofije; ima ih nešto iz teologije. Treba žaliti što nastavnici tih triju filozofskih učilišta nisu ostavili ni svoja predavanja u rukopisu.⁸²

Stoga je vrijedna osobite pozornosti tiskom objavljena knjiga Maksima Rueša (1761. - Ljubljana, 1750.) koji je na Trsatu predavao filozofiju, slijedeći nastavni program generala franjevačkoga reda Bonaventura Poeriusa, što bi trebalo biti vidljivo u njegovu tiskanom filozofskom djelu *Distinctio formalis scotistica contra eiusdem impugnatores* (Labaci, 1717). To je jedini danas očuvani dokument djelovanja toga trsatskog filozofskog kruga.

2.2.3. Kulturni krug kao okružje djelovanja filozofsko-skotističkoga učilišta u Budimu

Filozofsko učilište Bosne Srebrene u Budimu započinje 1699. godine svoje djelovanje. U nedostatku uobičajenoga zapisa o autoru rukopisa može se samo zaključiti s nedovoljno sigurnosti da je spisu *Philosophia naturalis seu Physica*, (s.1.1715.)⁸³ autor hrvatski književnik Stjepan Vilov (+1747.) jer je on u to vrijeme predavač na filozofskom učilištu u Budimu. U Budimu već djeluje generalno učilište kad je profesor tamošnjega filozofskog učilišta Bernardin Pjanić (oko 1700.-1730.) ostavio u rukopisu spis iz peripatetičke fizike u duhu Duns Scota *In octo libros Physicorum Philosophorum coriphaei Aristotelis juxta mentem subtilissimi theologorum principis Joannis Duns Scoti*, (/Buda/, 1729.).⁸⁴ Pjanića je na učiteljskoj stolici

⁷⁸ Cap. IV., Parag. II., 3; str. 30.

⁷⁹ Arhiv Provincije sv. Križa, Ljubljana, Protokol provincije iz godina 1708. i 1732. (str. 394., 693.)

⁸⁰ Isto mjesto, sv. 1, 544.

⁸¹ Isto mjesto, sv. 2, 146.

⁸² Usp. P. FABIANI, Die theologische Hauslehranstalt de creoatisch-krainerischen Franziskaner – Ordensprovinz »vom heiligen Kreuze«, u: H. ZOSCHKE, *Die theologischen Studien und Anstalten der Katholische Kirche in Oesterreich*, Wien – Leipzig, 1894., str. 1192.-1194.

⁸³ Papir; 15,5x19,7 cm; fol. (157); lat. kurziv; autograf; kartonski uvez. - Budimpešta, K-VI-16.

⁸⁴ Papir; 16x19,7 cm; lat. kurziv, pisar: Ivan Vlahović. - Budimpešta, s. sign.

toga učilišta naslijedio Filip Radić (1705.-1766.) koji je ostavio samo spis iz logike *Compendium seu introductio in universam Aristotelis Logicam* (/Budae/ 1730.).⁸⁵ Profesor filozofskoga učilišta u Budimu bio je i Bartol Jurković (prije 1710.-1739.). Sačuvana su njegova predavanja iz metafizike *Tractatus in artis Philosophiam particularem cum appendice Metaphysicae* (Budae, 1735.).⁸⁶ Jurković je objavio danas sačuvane prve tiskane postavke budimskoga filozofskog učilišta iz sveukupne filozofijske nastave *Theses ex universa Philosophia* (Budae, 10. Junii 1735.).⁸⁷ U to vrijeme je na filozofskom učilištu u Baji djelovao kao nastavnik Luka Čilić (1707.-1770.), cijenjen teološki pisac. Opravdano mu je pripisati i spis iz fizike, metafizike i etike koje je napisao od 1734. do 1737. godine u rodnoj Baji: *Physica seu octo libri Physicorum* (Bajae, 1773.), *Philosophia moralis; metaphysica* (Bajae 1734).⁸⁸ U Budimu je skotističkoj školi bio vjeran i Emerik Zomborlić (oko 1710.-1773.) što potvrđuju popisi teza dviju filozofskih rasprava: *Conclusiones ac universa philosophia juxta mentem... Joannis Duns Scoti... in ecclesia Budensi... Praeside Emerico a Quinque-Ecclesiis, defendente Aloisio Nemeti...* (Budae, Typ. Nottensteinin Viduae 1747.) i *Assertiones ex universa logica menti Dotoris Subtilis Joannis Duns Scoti...quas in conventu Budensi anno 1749. exponunut .. Thadaeus Bosnjakovich...assistente Emerico a Quinque Ecclesiis....(Budae, Typ. Veronicae Nottenstein /1749/).*⁸⁹ Andrija Stojčević (1722.-1764.), također nastavnik u Budimu (1750.-1753.), ostavio je spise iz sveukupne filozofije. *Philosophia ad usum curiosorum communicata*, s.l.s.a.⁹⁰ U isto je vrijeme na filozofskom učilištu u Baji (1750.-1753.) predavao Alojzije Nemeth (1722.-1770.), prethodno budimski student Emerika Zomborlića, i ostavio u rukopisu spise iz logike, fizike i psihologije: *Tractatus in universam logicam Aristotelis* (Bajae, 1751.),⁹¹ *Tractatus in octo libros Physicorum*, (Bajae, 1753.)⁹² *De anima et metaphysica*, (Bajae, 1753./4.).⁹³ U duhu je skotizma Benedikt Zebić (1727.-1779.) razlagao filozofiju u Aradu (1752.-1755.) što pokazuju njegove tiskane postavke *Theses ex proemio Logices juxta*

⁸⁵ Papir; 16x20 cm; nepaginirano; lat. kurziv; pisar: Mijo iz Gradiške; uvez kartonski, hrbat u kožu. - Budimpešta, k 1 24.

⁸⁶ Papir; 15,5x19 cm; str. 370 + (14); lat. kurziv; autograf; uvez u kožu. - Budimpešta, K-I-27.

⁸⁷ Adligat: B. JURKOVICH, *Tractatus in artis. Philosophiam particularem cum appendice Metaphysicae* (continens), Budae, 1735., Budim, k I 27.

⁸⁸ Papir; 19x19 cm; str. 456.; latinska kurziva; pisar Stjepan od Valpova; tvrdo ukoričeno, karton. - Našice, s.s.

⁸⁹ Adligat: L. SZOERENY, *Vindiciae Sirmienses*, Budae, 1746. - Knjižnice franjevačkih samostana u Našicama, Iloku Slav. Brodu, s.sign.

⁹⁰ Papir; 10,2x16 cm; str. 296 + 6; lat. kurziv; autograf; uvez u kožu. - Budimpešta, K-VI-45.

⁹¹ Papir; 16,5x19,5 cm; lat. kurziv; autograf. nepaginirano. - Budimpešta, k-1-26.

⁹² Papir; 16,5x20 cm; nepaginirano; lat. kurziv; autograf; kartonski uvez; natpis na hrptu: »Physica Nemeti Aloysi Bajae 1753.« - Budimpešta, K-I-25.

⁹³ Papir; 16x20,5 cm; nepaginirano; lat. kurziv; autograf; kartonski uvez; na hrptu natpis: »De anima et metaphysica, 1754«. - Budimpešta k-1-20.

*mentem... Joannis Duns Scoti... quas... propugnandas susceperunt Antonius Lepanovich, Josephus Pongracz et Philippus Leber... praeside Benedicto Zebich a Brodino... Aradini 1753. Mense Maji, Die 20.*⁹⁴

Premda je država 1752. godine pokušala utjecati na nastavnu osnovu filozofskih učilišta, nastavnici filozofskih učilišta budimskoga i osječkoga filozofsko-kulturnog kruga nisu prihvatili državne upute, već su i nadalje ostali vjerni skotizmu. U Budimu predaje filozofiju Ambroz Zomborlić (oko 1735.-1769.), pisac priručnika *Logica et metaphysica* (Budae, 1760.)⁹⁵ i *Scientia naturalis* (Budae, 1761.)⁹⁶ Istovremeno je Bernardin Novak (1730.-1789.) predavao na filozofskom učilištu u Baji (1760.-1763.) ne krijući vjernost Duns Skotu u svojim spisima iz uvoda u filozofiju, logiku i fiziku: *Tractatus dialecticae seu summularum juxta mentem Doctoris Subtilis* (Bajae, 1760.)⁹⁷ *Physica generalis* (Bajae, 1762.)⁹⁸ i *Physica particularis* (Bajae, 1763.)⁹⁹ Vjernost Duns Skotu također je naglašavao profesor filozofskih učilišta u Baji i Budimu u spisima *Cursus philosophicus* (Bajae, 1763./4.)¹⁰⁰ i *Tractatus in Physicam generalem Aristotelico-scotisticam.* (/Budae/, 1766.)¹⁰¹

Valjalo bi provjeriti koliko je na spise Mije Pitinčevića, Filipa Medarića, Josipa Jakošića i Kristofora Kellerera utjecala uredba kojom je provincijal Josip Blagoje 1765. godine promijenio nastavnu osnovu filozofskih učilišta u Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga. Pitinčević (1740.-1794.) je predavao u Budimu i Osijeku (1766.-1769.) i ostavio svoja predavanja u rukopisu: *Logica* (Budae, 1767.)¹⁰² *Metaphysica* (Földvár – Mursiae, 1768.)¹⁰³ *Universa philosophia naturalis*, (Budae, 1766.)¹⁰⁴ U Mohaču i Iloku je predavao Filip Medarić (1741.-1789.), autor izbora filozofskih postavki za javnu raspravu *Selectae aliquot ex universa Philosophia theses...* (Illo-

⁹⁴ Adligat: *Rabi Samuelis tractatus*, Budae, 1753., Vukovar, IV-B-10, r.2; Našice, s.sign.

⁹⁵ Papir; 18,5x23 cm; str. 67 + (5) + 169 + (21); lat. kurziv; idiograf: Mijo Pitinčević. - Slavonski Brod, XV-D-7.

⁹⁶ Papir; 18,5x23 cm; lat. kurziv, str. (2) + 314 + (2) + 214 + (34); idiograf: Mijo Pitinčević. - Slavonski Brod, XV-B-8.

⁹⁷ Papir; 17x21 cm; lat. kurziv; str. 40 + (4) + 160 + (4) + 162 + 12; idiograf: Isaac Mayerl. - Bač, B12.

⁹⁸ Papir; 17,5x21 cm; lat. kurziv, str. 269 (17); uglovi i hrbat u koži, ostalo karton; idiograf: Isaac Mayerl. - Bač B13.

⁹⁹ Papir; 18x22,5 cm; lat. kurziv, str. 269; idiograf: Isaac Mayerl. - Bač, 138.

¹⁰⁰ Papir; 18x22 cm; str. (4) + 112 + (22) + (2) + 326 + (8); lat. kurziv; autograf; kartonski uvez, hrbat u koži. Budimpešta, K-I-5.

¹⁰¹ Papir; 17x23 cm; str. (8) + 612 + (12); lat. kurziv; autograf, uvez u kožu. - Budimpešta, KI I-25.

¹⁰² Papir; 17,5x22,5 cm; str. (8) + 85 + (8) + 200 + (20) + 286 + (10); lat. kurziv; autograf; uvez u kožu. - Brod XV-D-14.

¹⁰³ Papir; 17,5x22 cm; str. 707; lat. kurziv; pisar: Dionizije Marinović; kartonski uvez. Našice rkp. br. 12.

¹⁰⁴ Papir; 17,5x22,5 cm; str. (2) + 213 + (18) + 368 + (10); autograf; uvezano, ali bez korica; na hrptu; »Physica generalis, Physica Particularis«. Brod XV-D-15.

kini, 1768.).¹⁰⁵ Predavanja Josipa Jakošića (1738.-1804.) na filozofskom učilištu u Baji (1767.-1770.) sačuvana su u dva rukopisna sveska *Institutiones philosophicae*, (Bajae, 1767.-1770.)¹⁰⁶ i *Primae lineae Philosophiae activae universalis*, (Bajae, 1767.-1770.).¹⁰⁷ U to je vrijeme na budimskom filozofskom učilištu bio nastavnik Kristofor Kellerer i pribilježio svoja predavanja iz metafizike u dva sveska: i *Metaphysika* (Budae, 1769.).¹⁰⁸ i *Metaphysica* (Budae, 1770.)¹⁰⁹

U razdoblju pak obveznoga napuštanja vjekovnoga skotističkog nastavnoga programa i prihvaćanja državnoga programa na filozofskom učilištu još su ostavili spise svoga djelovanja na filozofskom učilištu u Baji Martin Perczky (1743.-1777.) i Aleksandar Tomiković (1743.-1829.). Perczky je objavio popis teza iz filozofije *Positiones ex universa Philosophia quas... Bajae propugnadas suscepere... Aloisius Kraus et Amandus Bitter... 1773.* (Calociae, Typis Scholarum Piarum),¹¹⁰ a Tomiković je zabilježio svoja predavanja iz logike, metafizike i fizike (1773.-1776.) *Logica et metaphysica.* (Bajae, 1774.)¹¹¹ i *Physica* (Bajae, 1775.)¹¹² i tezarij javne rasprave *Positiones Philosophicae quas... propugnarunt Alexius Hartmann et Otho Bewern... Bajae Anno 1776. 29. Junii praeside P. Alexandro Tomikovich.* (Colocae, Typis Scholarum Pirarum).¹¹³ Posljednja filozofska djela budimskoga filozofsko-kulturnog kruga filozofske su postavke Grge Peštalića i Cecilijana Oeckla. Prvi je pripremio teze za javnu raspravu 1780. godine u Baji *Tentamen publicum ex logica, historia philosophiae et mathesi* (Bajae, 1780.),¹¹⁴ a drugi za javnu raspravu 1781. godine u Aradu *Tentamen publicum ex mathesi et geometria necnon Propositiones ex universa Philosophia... Aradini 1781. defendentibus Fortunat Friedrich, Emericus Folk, Joseph Tursek.*¹¹⁵

¹⁰⁵ Adligat: J. A. BANDEL, *Consilium utriusque medici ad Justinum Febronium* (s.l.), 1764. - Bač, Mb 11; Brod, IV a 24.

¹⁰⁶ Papir; 17x21,2 cm; nepaginirano. 51 marginalni broj; lat. kurziv; autograf; kartonski uvez. hrbat u kožu. - Budimpešta, K-I-16.

¹⁰⁷ Papir; 17x21,2 cm; nepaginirano. 51 marginalni broj; lat. kurziv; autograf; kartonski uvez. hrbat u kožu. - Budimpešta, K-I-16.

¹⁰⁸ Papir; 18,5x23 cm; str. 321 + (9); lat. kurziv; autograf, kartonski uvez. - Ilok, C 274.

¹⁰⁹ Papir; 18,5x23 cm; str. 455 + (7); lat. kurziv; kartonski uvez. - Ilok, C 275.

¹¹⁰ Adligat: FREDRO, *Monita politico - moralia*, Tyrnaviae, 1763. - Vukovar, IV-B 21-r-3.

¹¹¹ Papir; 16x21 cm; lat. kurziv, autograf, uvez u kožu, nepaginirano. - Osijek, XII-D-6.

¹¹² Papir; 16x21 cm; lat. kurziv, uvez u kožu, nepaginirano, autograf. - Osijek, X-G-9.

¹¹³ Adligat: J. PAVISSEVICH, *Sancto Joseph utriusque testamenti Patriarchae... panegyres*, Mursae, 1776. - Osijek, s.sign.

¹¹⁴ Nakon dokidanja jozefinističke zabrane djelovanja crkvenih visokih škola potkraj 18. st. i početkom 19. st. još je Peštalić objavio tezarije: *Tentamen publicum ex Physica et Philosophia morum, quod... subiverunt Gentilis Schmidt, Daniel Papso, Joannes Herodek et Ludovicus Kugler.* (Mohacsini, Anno 1802) i *Positiones philosophicae biennalis... defensae a... Gregorio Csevapovich et Joanne Nep. Pendl... sub assistentia P. Georgii Pestalich... Mohacsini, die 22. Mense Augusto Anno 1805.* (Budae, (s.a.).

¹¹⁵ B. HERWIG, *Antidotum libertinismi*, Esekini, 1776. - Našice, s. sign.

2.2.4. Osječki kulturni krug kao izdanak filozofsko-skotističkoga učilišta

Vilovljević je suvremenik Šimun Mecić (oko 1683.-1735.). Najvjerojatnije je kao profesor filozofskoga učilišta u Požegi (1714.-1717.)¹¹⁶ sastavio spis *Universa philosophia*, s.l.s.a.¹¹⁷ Od Mecića je nešto mlađi Josip Batinić (oko 1700.-1731.). On je objavio 1726. godine postavke iz sveukupne filozofije koje je branio u Našicama *Theses philosophiae quas propugnantur publice in templo S. Antonii Nassiszarum... adiuvante... Josepho Battinich a Brodio... Anno 1726.*¹¹⁸ Na filozofskim učilištima u Našicama i Požegi predavao je Ivan Lukić (1732.-1734.) i zapisao predavanja iz svih sastavnica filozofijske nastavne osnove: */Logica/*, s.l.s.a.,¹¹⁹ */Metaphysica/*, s.l.s.a.¹²⁰ i *In Aristotelis Physicam; De ceteris Philosophiae partibus*, (s.1.1728.).¹²¹ Antun Papušlić (oko 1706.-1766.) bio je hrvatski i latinski homiletski pisac, a u rukopisu je ostalo njegovo tumačenje logike *Tractatus in universam Aristotelis Logicam* (Posegae, 1738.).¹²² Profesor brodskega filozofskog učilišta Blaž Šimić (1710.-1739.) ostavio je 1732. godine samo uvod u filozofiju *Introductio ad universam Aristotelis Philosophiam* (Brodii, 1732./33.).¹²³ U Slavonском Brodu studenti Antuna Žderića (1710.-1739) zapisali su njegova predavanja iz fizike *Tractatus in octo libros Physicorum* (Brodii, 1735.).¹²⁴ Ivan Šagovac (oko 1708.-1736.) bio je prvi nastavnik na filozofskom učilištu u Vukovaru, što potvrđuje rukopis njegovih predavanja iz fizike i metafizike *Physica et metaphysica*, (s.1.1736.).¹²⁵ Na vukovarskom učilištu predavali su također Vukovarci Josip Janković i Antun Tomašević. Jankovićeva predavanja zapisao je njegov student pod naslovom *Philosophia universa* (Valkovarini, 1739.).¹²⁶ Tomašević je (oko 1712.-1758.) ostavio rukopise iz najvećega dijela sustava peripatetičko-skotističke filo-

¹¹⁶ Mecić je zapisao predavanja svojega profesora filozofije Mathaea a Messena u samostanu sv. Didaka u Napulju *Super octo libros physicae Aristotelis brevis examinatio* (usp. P. BEZINA, *Rukopisna baština franjevača Provincije Presvetoga Otkupitelja*, KS, Zagreb, 1993., str. 60.).

¹¹⁷ Papir; 14,5x20,5 cm; lat. kurziv, nepaginirano, str. (349). - Požega, rkp. br. 7.

¹¹⁸ Usp. J. BRKAN, *Školovanje redovničko-svećeničkih kandidata Provincije Presvetog Otkupitelja u XVI-II. stoljeću*, u: *Kačić* 16(1984.), str. 43.-45.

¹¹⁹ Papir; 14x20,3x4,8 cm; nepaginirano; lat. kurziv; autograf; kartonski uvez, uglovi i hrbat u koži. - Bač, B-11.

¹²⁰ Papir; 22,5x17,5 cm; str. 413 + indeks; lat. kurziv; autograf, kartonski uvez, uglovi i hrbat u koži; na hrptu natpis: »Physica«. - Bač, B-e-1.

¹²¹ Papir; 9x20 cm; 385 fol.; lat. kurziv; autograf; kartonski uvez, uglovi i hrbat u koži. - Bač, B-137.

¹²² Papir; 16x19,5 cm; str. (304); lat. kurziv; pisar: Josip Srimčević, kartonske korice. - Požega br. 9.

¹²³ Papir; 16,5x20,1 cm; lat. kurziv, nepaginirano; idiograf; Marko Milošević. - Ilok, C293.

¹²⁴ Papir; 15,5x19,5 cm; lat. kurziv, str. 506 + (122); pisac nepoznat. - Ilok, B94. - Napomena; Pod naslovom *Philosophia Duns Scoti* čini se da su sabrani svi Ždericevi filozofski predmeti u rkp. br. 16 u franjevačkom samostanu u Kraljevskoj Sutjesci.

¹²⁵ Papir; 16,5x19,5 cm; lat. kurziv, str. (183); pisar: Serafin iz Đakova. - Ilok, C 307.

¹²⁶ Papir; 16x20 cm; nepaginirano; lat. kurziv; idiograf, pisar Jeronim Đurić, uvez u kožu i karton. - Budimpešta, K-I-21.

zofije *Logica et physica* (Valcovarini, 1739.-40.)¹²⁷ i *Philosophia naturalis* (Valcovarini, 1740.),¹²⁸ i izvorni filozofski spis *Viridarium Philosophicum* (Zagrabiae, Typis Antonii Reiner, 1738.) koji je napisao i objavio prije nego što je nastupio kao predavač. Brođanin Jeronim Bačić (oko 1725.-1776.) u rodnom je gradu 1754. godine predstavio postavke iz cijele filozofije *Polychronion Aristotelico-scotisticum seu conclusiones ex universa Philosophia... quas Hieronimus Bachich a Brod... Anno 1754. Brodii (proposuit)*.¹²⁹ U isto vrijeme profesor filozofskoga učilišta u Požegi Luka Brebrić (+1762), također Brođanin, predstavio je u javnoj raspravi postavke iz filozofije, ističući svoju vjernost Duns Scotovoj filozofiji *Theses universae Philosophiae juxta mentem... Duns Scotti... dedicat Lucas Bebrich a Brod in Possegano... 1754*.¹³⁰ Đuro Gajtančić (1730.-1766.), također Brođanin, predavao je na filozofskom učilištu u Osijeku i Brodu na Savi (1758.-1761.). On svoje teze iz logike posvećuje Duns Skotu, ali ne ističe da slijedi njegovu filozofiju u objavljenim tezama iz logike *Primitiae messis Philosophicae, quas juxta inconcussa Dogmata Joannis Duns Scoti Doctoris Subtilissimi... Virgini Mariae... consecrat... Georgius Gaitanxich a Brodo... AA.LL. et Phil. Lector. Opposita dirimentibus... Josepho Levaj, Samuele Istokovich, Elia Vuinovich et Laurentio... Essekini in Ecclesia S. Crucis (1759)*. (Essekini, 1759. Typographia Franciscana, str. /4/).¹³¹ Vjernost Aristotelu i Duns Scotu potvrđuje i Ladislav Spaić (1725.-1799.),¹³² nastavnik filozofskoga učilišta u Našicama (1758.-1760.), u svojim zapisanim predavanjima iz logike, metafizike i fizike: *Philosophia rationalis seu Logica item Ontologia seu Metaphysica*, (Nassicis, 1758.-1761.),¹³³ *Physica generalis, Aristotelico-Scotica*, (Nassicis, 1758.-1761.)¹³⁴ i *Tractatus in universam Aristotelis Physicam*, (Nassicis, 1759.); *Tractatus in Aristotelis Metophysicam*, (Nassicis, 1760.).¹³⁵ U isto je vrijeme Barnaba Cronfeld (1730.-1788.) bio nastavnik učilišta u Vukovaru (1758.-1761.)

¹²⁷ Papir; 15,8x8x3,5 cm; nepaginirano; idiograf (F.P.M.); lat. kurziv; kartonski uvez; na hrptu; »Logica et physica F.P.M.« - Šaregrad, s. sign.

¹²⁸ Papir; 17x23,2x2,2 cm; nepaginirano; lat. kurziv; idiograf; kartonski uvez. - Šaregrad, s.sign.

¹²⁹ Adligat: F. GRIFON, *Raby Samuelis tractatus indicans errorem Judaeorum*, Budae, 1753. - Bač, B 4.

¹³⁰ Adligat: F. GRIFON, *Raby Samuelis tractatus indicans errorem Judaeorum*, Budae, 1753. - Vukovar, TV-20-A.

¹³¹ Adligat: A. TOMASSEVICH, *Viridarium Philosophicum*, Zagrabiae, 1758. - Brod, s.s.

¹³² Ibidem, 501, 502. Punu vjernost peripatetičko-skotističkoj filozofiji potvrđuju naslovi njegovih spisa, osobito zapis nepoznatoga studenta iz Provincije Presvetog Otkupitelja koji je ovako naslovio Spaićevu fiziku: *Tractatus in universam Aristotelis Physicam qui ad mentem Doctoris Subtilis explicatus*. In gratiam philosphiae Lectore... in lyceo Aristotelico Scotico Conventus S. Antonii Paduani et inceptum anno 1759. - Usp. P. BEZINA, *Rukopisna baština franjevačka Provincije Presvetoga Otkupitelja*, str. 61.

¹³³ Papir; 18,3x23 cm; str. 46 + 149 + 48; lat. kurziv; autograf; uvez u karton i kožu. - Budimpešta, K-II-27.

¹³⁴ Papir; 18,3x23 cm; str. (24) + 403 + (5); lat. kurziv; autograf; kartonske korice, hrbat u koži. - Budimpešta, K-I-1.

¹³⁵ Papir; 17,5x21,6 cm; nepaginirano; lat. kurziv; idiograf, pisar Antun Gašić; kartonski uvez. Budimpešta. K-I-13.

i objavio dva popisa teza iz filozofije, a peripatetičko-skotističku upravljenu naglašava samo u drugoj zbirci: *Universae in via Aristotelis Philosophiae theses propugnantis D. Antonio Frideneer... J. Leitner et M. Naller... praeside Barnaba Cronfeld...* (Valcovarini, 1760.)¹³⁶ i *Cum post absolutum philosophiae triennium propositiones ex peripatetico-scotistica philosophia defenderunt... Valcovarini, 1761* (s.l., 1761.).¹³⁷ Josip Pavišević (1734.-1803.) predavao je u Osijeku, a njegov spis iz logike *Philosophia mentis ac sensuum* (Mursyae, 1761.)¹³⁸ zapravo je gradivo treće nastavne godine trogodišnjega nastavnog programa filozofije.¹³⁹ Duns Scota izričito je spomenuo u naslovu objavljenih postavki iz logike i metafizike Mihael Schreiner, nastavnik filozofskoga učilišta u Požegi (1763.) *Conclusiones ex logica et metaphysica concinnatae ad mentem Doctoris Subtilis, omniumque subtilium principis antesignati Ioannis Duns Scoti* (s.l. 1763.).¹⁴⁰

Na uredbu o promjeni nastavne osnove filozofskoga školovanja provincijala Josipa Blagoja 1765. godine trebao je svratiti pozornost Paškal Dule (1737.-1800.) u Vukovaru, u rukopisu iz uvoda u filozofiju, logiku i metafiziku (1764.-1767.) *Prolegomena universae philosophiae* (Valcovarii, 1766.).¹⁴¹ Tada je Andrija Heitzer u Slavonskom Brodu objavio *Propositiones selectae ex universa Philosophia... menti Joannis Duns-Scoti... conformatae... a Georgio Sterkjevich, Nepomuceno Mannl, Marinno Vidakovich, Andrea Kolb, Bono Merkl, Adriano Vercich... publice propugnatae praeside Andreano Heitzer ab Egra*, (s.l. Anno 1765).¹⁴² Nastavnik filozofskoga učilišta u Brodu na Savi u isto je vrijeme u tri sveska zapisao predavanja svih filozofskih disciplina, i to: *Enchiridion philosophicum*, (Brodii, 1765./66.),¹⁴³ *Disputationes in Physicam transcendentalem seu Aristotelico - Scotisticam Metaphysicam*, (Brodii, 1766.)¹⁴⁴ i *Philosophia naturalis seu Physica generalis*, (Brodii, 1767.).¹⁴⁵ No, treći

¹³⁶ Adligat: *Numerosa opacitas seu historia imaginis Matris gratiarum in Radnensi aedicula*, Budae, 1756. - Cernik, 2 E 7.

¹³⁷ Adligat: P. J. BOIS, *Eruditionis ...gazophilacium*, Augustae Vindellicorum, 1754. - Šaregrad, s. sign.

¹³⁸ Papir; 23x19 cm; str. (398); lat kurziv; pisar Pavao Bujas; kartonski uvez. - Šibenik br. 56.

¹³⁹ Pavišević slijedi priručnik franjevačkog filozofa Fortunata iz Brescie (1701.-1754.), tajnika vrhovnog starješine franjevačkoga reda Joanecija a Molina, koji je u svom priručniku zabilježio i mišljenja novih filozofa Descartesa, Gassendija i Newtona. - Usp. Ž. DADIĆ, Rukopis Josipa Paviševića »Philosophia mentis ac sensuum« u sklopu novog metodološkog pristupa u franjevačkim filozofijama, u: A. PINTARIĆ, E. HOŠKO (ur.), *Zbornik o Josipu Paviševiću*, Osijek, 2006., str. 227.-237.

¹⁴⁰ Adligat: H. CAMPION, *Andimadversiones* - Slav. Brod, s. sign.

¹⁴¹ Papir; 17x21 cm; str. 266; lat. kurziv; autograf; kožni hrbat. - Ilok, C 282.

¹⁴² Adligat: F. GRIFON, *Rabi Samuelis tractatus indicans errorem Judaeorum*, Budae, 1753. Vukovar, XVI-B-16; spis ima 59 teza, (8) stranica. - Našice, s.s.

¹⁴³ Papir; 17,5x22,5 cm; str. (6) + 177 + (10) + 92 + (2) + 347 + (5); autograf; lat. kurziv; uvez u kožu. - Budimpešta, K 14.

¹⁴⁴ Papir; 17x22 cm; str. (4) + 349 + (21); lat. kurziv; autograf; uvez u kožu. - Budimpešta, K 18.

¹⁴⁵ Papir; 17x22 cm; str. 347 + (8); lat. kurziv; autograf; uvez u kožu. - Našice, s. sign.

svezak zapisan je u tri različita rukopisa: *Philosophia naturalis sive Physica particularis* (Brodii, 1767.),¹⁴⁶ *Philosophia naturalis seu Physica generalis et particularis* (Brodii, 1767.-68.).¹⁴⁷ Đuro Martinović (1739.-1797.) predavao je na filozofskim učilištima u Slavonskom Brodu i Našicama i zapisao svoja predavanja u dva sveska: *Enchiridion philosophicum*, (Brodii, 1765./66.).¹⁴⁸ *Logica, metaphysica*, (Nassicis, 1767.-68.).¹⁴⁹ U Brodu na Savi je i Gabrijel Kordnoerfer 1768. godine svoja predavanja jasno označio kao djelo koje poštuje skotističku tradiciju *Compendium principiorum variarum scientiarum vulgo dialectica ad mentem Joannis Duns Scoti* (Brodii, 1768.).¹⁵⁰ U tom razdoblju su objavili postavke iz sveukupne filozofske nastave Hadrijan Lohr (1736.-1784.), profesor filozofskoga učilišta u Osijeku, *Propositiones ex universa philosophia... 1767. Essekini* (Essekini, 1767.)¹⁵¹ i Franjo Brkljačić, našički profesor, *Assertiones ex universa philosophia juxta mentem J. Duns Scoti... propugnandas... Nassicis, 1770., praesde Francisco Berklacsisch.*¹⁵²

U razdoblju kad su profesori franjevačkih filozofskih učilišta zapravo napustili skotističku nastavnu osnovu zapisao je, negdašnji Lohrov student, predavanja iz metafizike u Osijeku, Silvesar Ungar (1745.-1789.) *Institutiones Metaphysicae*, (Mursiae, 1774.).¹⁵³ Dominik Martinović, kasnije vođa ugarskih jakobinaca, zapisao je u Vukovaru predavanja svojega profesora Antuna Perczkog (1748.-1792.) *Instrumentum scientiarum omnium seu Logica major*, Illokini, 1774.; *Philosophiae mentis pars altera seu Metaphysica* (Valcovarini, 1775.)¹⁵⁴ i *Physica generalis et particularis* (Valcovarini, 1775.-76.) i *Ethica* (Valcovarini, 1776.).¹⁵⁵ i sudjelovao u dvije rasprave koju je priredio isti profesor *Cum propositiones ex universa philosophia... Vukovarini 1776. defendendas susceperent A. Lisceovich, G. Pestalich, D. Martinovich ac P. Balich.* (Essekini, Diwalt, 1776.).¹⁵⁶ U istoj raspravi sudjelovao je i Grga Peštalić, ali nije branio teze u drugoj raspravi Perczkoga *Cum propositiones ex metaphysica... exhiberent... Vukovarini... 1776. A. Lisceovich, Petrus Balich,*

¹⁴⁶ Papir; 17x22,3 cm; str. (4) + 451 + (5); lat. kurziv; autograf; uvez u kožu. - Budimpešta, K 17.

¹⁴⁷ Papir; 16,6x22 cm; str. 297 + (225); lat. kurziv; idiograf; uvez u kožu. - Budimpešta, K 19.

¹⁴⁸ Papir; 1x24,5 cm; nepaginirano; lat. kurziv; autograf. - Bač, B 133.

¹⁴⁹ Papir; 17x23 cm; lat. kurziv, autograf Bač, B 16.

¹⁵⁰ Papir; 17,5x21,5 cm; lat. kurziv - Bač, B 17.

¹⁵¹ Šaregrad, sine sign.

¹⁵² Adligat: L. PERTHOLD, *Justi Baronii... Epistolae*, Budae, 1769. - Našice, s.s.

¹⁵³ Papir; 17,4x22,1x2,5 cm; nepaginirano; 314 marginalnih brojeva; lat. kurziv; pisar: Ambrozije Sunković Vukovarac; kartonski uvez. - Šaregrad, s.sign.

¹⁵⁴ Papir; 18,5x23,2 cm; marg. br. 600 + 540; lat. kurziv; pisar Dominik Martinović; kartonski uvez. - Budimpešta K II 15.

¹⁵⁵ Papir; 19x23,5 cm; marg. br. 514 + 462 + 162; lat. kurziv; pisar: Dominik Martinović (?); kartonski uvez. - Budimpešta, K II 16.

¹⁵⁶ *Bibliographia Hungariae*, V. svezak.

Dominicus Martinovich et Paulus Pavich, (Essekini, Divalt, 1776.).¹⁵⁷ Iste je godine i Petar Lipovčević predstavio za javnu raspravu teze *Propositiones ex universa Philosophia offert... Petrus Lipovcsevics a Baja... occurrentibus Aloysio Baumgaertl et Bartholomaeo Csordassich in ecclesia civitatis Posseganae... Anno 1776. Mense Julio, Die 25.* (Essekini, Typ. J. M. Diwalt./1776/.)¹⁵⁸ Poslije njega Hadrijan Zubanović predložio je u Osijeku za javnu raspravu teze *Conclusiones Logicae quas... propugnandas susceperunt... H. Moczafai, C. Beker ac E. Verner... praeside A. Zubanovich... Mursae, 1778.* (Essekini, Typis J.M. Diwaltii, 1778.)¹⁵⁹ i *Conclusiones ex universa philosophia propugnantibus H. Moczafai, C. Beker et F. Verner... praeside... A. Zubanovich.* (Essekini, 1779. Typis. J.M. Diwaltii).¹⁶⁰ Dominik, odnosno Ignacije, Martinović predstavio je u Budimu, u javnoj raspravi, *Tentamen publicum ex mathesi pura quod Anno 1780., die 16. Julii subibunt Iosephus Ströbl... sub praesidio P. Dominici Martinovics Budae*, Typis (Cath. Landerer, 1780.)¹⁶¹ i *Systema universae Philosophiae desumptum ex Praelectionibus... factis a P. Dominico Martinovich... Philosophiae et Matheseos adplicatae Professore*, (Essekini, 1781.).¹⁶² Na filozofskom učilištu u Požegi bio je pretposljednji profesor Terencijan Buberlee, ugledan pisac na latinskom i njemačkom jeziku. U Požegi je priredio *Positiones ec universa Philosophia* (Essekini, Typ. J.M Divalt, 1781.)¹⁶³ i *Ex mathesi pura et practica problemata et theoremata ...*Essekini, Typ. J.M Diwalt, 1781.).¹⁶⁴ U tom posljednjem razdoblju prije radikalnoga جوزefinizma profesori franjevačkih filozofskih učilišta objavljuju samo postavke za javnu raspravu jer nastavna osnova ne omogućuje slobodan izbor sadržaja izvan opsega propisane nastavne osnove. Postavke su objavili još Henrik Neumann, profesor filozofskih učilišta u Našicama i Brodu na Savi, *Positiones ex universa Philosophia* (Essekini, 1782.),¹⁶⁵ a u posljednjoj godini djelovanja crkvenih visokih škola vukovarski je profesor Anđeo Weidenbach objavio *Tentamen publicum e praelectionibus mathematicis... quod subibunt Stanislaus Gotmann, Henricus Bokonica et Stephanus Jurnnich... Anno 1783. 7. Septembris.* Essekini, Typ. Diwalt.. (s.l. 1783.),¹⁶⁶ dok je profesor osječkoga

¹⁵⁷ Adligat: B. HERWIG, *Antidotum liberinismi*, Essekini, 1776. - Vukovar, s. sign.

¹⁵⁸ Adligat: F. NEUMAYER, *Religio prudentium*, Augustae 1765. - Našice, III c 9; Bač, C 21; Vukovar, XVI-C-19.

¹⁵⁹ Adligat: B. HERWIG, *Antidotum libertinismi...*, Vukovar, IV B 21 r2; Cernik, E g 7.

¹⁶⁰ Adligat: B. POMPILIUS, *Instructio de sacris ritibus et caeremoniis*, Quinqu-Ecclesiis 1778. Našice, s.s., Vukovar, IV B 21 r2; Osijek, VI A 17.

¹⁶¹ Nac. i sveuč. bibl. Zagreb 38.676. - Cernik, Požega, F d 40.

¹⁶² Bač, C b 14; Požega E g 3. - Požega, sine sign.

¹⁶³ Adligat: T. BUBERLEE, *Brevis contutatio pantheismi et atheismi*, Essekini, 1781.

¹⁶⁴ Kao bilj. 161.

¹⁶⁵ Vukovar, sine sign.

¹⁶⁶ Adligat: *Pars secunda seriei restituonis* - Vukovar, IV-6-supra A.

filozofskog učilišta Bartol Čordašić vodio javnu raspravu u Iloku nakon što je objavio postavke *Tentamen philosophicum* (Essekini, 1783.)¹⁶⁷

Završne misli

Nastavni program Habsburške Monarhije, koji je ona nametnula 1772. godine, a od 1783. godine neometano provodila, jer je bila zabranila djelovanje crkvenih visokih škola, značio je i kraj skotističkoga »ratio studiorum« u filozofskom obrazovanju u kontinentalnom dijelu Hrvatske i u etničkoj dijaspori u Podunavlju. Franjevci su tek početkom 20. st. obnovili svoje zanimanje za skotizam jer je tada vodstvo franjevačkoga reda relativno tiho pozvalo na studij skotizma i njegovo poučavanje u franjevačkim visokim filozofskim i bogoslovnim školama.¹⁶⁸ No, skolastičku filozofiju skotističkoga usmjerenja prenose kod Hrvata upravo u 17. i 18. st. franjevačka filozofska učilišta. Rezultati rada tih franjevačkih visokih škola u tom vremenu vidljivi su i danas jer ih otkrivaju nepresušni izvori koji ih i danas potvrđuju. Tada, naime, rječitije od školskih uredbi i propisa u prilog dosljednoj privrženosti franjevačkih visokih škola u 17. i 18. st. skotističkom shvaćanju u filozofiji govore sačuvani priručnici, proizašli iz pera profesora filozofije franjevačkih učilišta filozofije. Uz predavanja u rukopisima otkrivaju tu filozofsku baštinu osobito postavke za javne rasprave. Jedni i drugi potvrđuju filozofski pluralizam u skolastičkom filozofiranju u Hrvata u tom vremenu, naime tomizam i skotizam. Danas valja isticati osobito popise postavki za javne rasprave jer one otkrivaju da su predavači franjevačkih filozofskih učilišta bili spremni zastupati i braniti skotističku filozofsku misao pred ondašnjom kulturom i crkvenom javnosti.

Već primarno istraživanje skotističke filozofske baštine pokazuje da su franjevci svoja filozofska učilišta bili usmjerili prema bogoslovnom školovanju studenata filozofije. Ipak filozofsko školovanje nisu zanemarivali, premda ono nije bilo završno već je redovito bilo uvod u teološki studij. Hoško je sustavno istraživao baštinu filozofskoga skotističkog obrazovanja, ali je jednako tako istraživao kasnije skotističko teološko obrazovanje završenih studenata filozofije. Upozorio je da je ono osobito u Provinciji sv. Ladislava i Bosni Srebrenoj, a kasnije u Provinciji sv. Ivana Kapistranskoga, prvenstveno bilo usmjereno obrazovanju mladih franjevaca da budu ne samo promicatelji kršćanske duhovnosti i vrsni služitelji crkvenoga poslanja, već i graditelji sveukupne prosvjete i kulture. Nastojao je pružiti dostatne biografske podatke o nastavnicima filozofskih učilišta i ukazati da su ta učilišta djelovala u punoj povezanosti s najvišim franjevačkim obrazovnim zavodima u Zagrebu, Budimu i Osijeku, koji su bili ne samo središnje visokoškolske obrazovne ustanove fakultetske razine već i središta prosvjetnoga, literarnoga i kulturnoga djelovanja. Profesori filo-

¹⁶⁷ Adligat: A. ENGELMAYER, *Series restitutionum*, Graecii, s.a. - Bač, K a 21.

¹⁶⁸ *Statuta poro studiis regendis in Ordine Fratrum Minorum*, Romae, 1905.

zofskih učilišta i bogoslovnih škola u tim prosvjetno-kulturnim okruženjima ostavili su djela po kojima se može upoznati i ocijeniti njihovo nastavno djelovanje, ali su ostavili i niz priloga vjerske prosvjete, nabožne literature, historiografije, homiletičke i katehitičke književnosti kao i novinstva. Sačuvani filozofski rukopisi i tiskani tezariji spomenutih franjevačkih škola dovoljan su znak i dokaz hrvatskoga skotizma, ali vane za daljnjim istraživanjem kršćanske duhovnosti, crkvenoga pastoralnog rada, prosvjetnoga, književnoga i kulturnoga djelovanja zagrebačkoga, budimskoga i osječkoga kulturnog kruga. Već površan uvid u to višestruko i bogato djelovanje potvrđuje da je skotizam svoja shvaćanja pretočio i u njih jer su nastavnici franjevačkih visokih škola bili ne samo prenositelji filozofskoga i teološkoga naučavanja u duhu skotizma već i autori širokoga kulturnog stvaralačkog raspona i nužno su ga oblikovali u duhu skotizma te tako utjecali i na oblikovanje vjerskoga, kulturnoga i narodnoga života Hrvata.

CROATIAN SCOTISTIC PHILOSOPHY
The late Baroque Historical-Lexicographical
Research: Franciscan Emanuel Hoško

Veronika Reljac*

Summary

Since 1900 Franciscans are combined by a single provincial board in the area of continental Croatia: St. Cyril and Methodius Croatian Franciscan Province. It gathered Croatian Franciscan monasteries from former multinational province, namely: the Croatian-Slovene provinces St. Cross, Croatian-Hungarian Province of St. Ladislav and Croatian-Hungarian-Austrian Province of St. John Capistrano, which has in the 1757th in its structure assembled friars in Slavonia and the Croatian and Hungarian Danube, by which time they were members of the Province of Bosnia the Silver that by the end of 17th century gathered all Franciscans among Croats under Turkish rule. These three provinces in continental Croatia and Croatian ethnic community in Hungary in the 18th led five colleges; these were schools of general education in Zagreb, Varaždin, Budapest, Pécs and Osijek. In Trsat and in Petrovaradin operated four-year theological schools, and in more monasteries were studies of philosophy. They followed the 17th and 18th Franciscan basis of teaching, a particular scholastic orientation of philosophy and theology, which demanded full loyalty to scotism, so. »Ratio Studiorum«. This confirms the view that the Croatian Franciscans in continental Croatia during the 17th and 18th century were faithful to scotistic philosophy and that they were gathered in four schools and cultural circles, Trsat, Zagreb, Osijek and Buda. Franciscan Emanuel Hoško pointed to, so far unknown heritage of these schools by making printed list of settings for public philosophical discussions and more numerous philosophical elaboration of the material in the manuscript.

Key words: *Scotism, scholasticism, philosophy, high school, the Franciscans, philosophical discussions, philosophical writings, Croatia.*

* Dr. sc. Veronika Reljac, Theology of Rijeka, Dislocated Studies of Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb, Omladinska 14, 51000 Rijeka, Croatia, vreljac@rijeka.kbf.hr